

ИЗ
"ОПИСА
БОСНЕ
И
ХЕРЦЕГОВИНЕ"

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА
САМОВИДЦА

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“,

ОД ЈЕДНОГ ГОДОЉУКА САМОВИДЦА.

Г' о р е.

Горе, које се кроз Босну и Херцеговину широм повлаче, тако су тесно свучане да се икакво не могу описати, кад би их на провинције поделили и да јасан преглед не изгубимо. С тога се у овоме послу не ћемо обаврати на провинцијске границе, које ћемо доцније кад се изближе упознамо са земљиштем, много боље и лакше означити.

И колико је голем овај опште тих гора, опет мораху неки делови истаћи, јер би они само општем прегледу сметали; а после, свакојаво их морамо доцније споменути кад дођемо на укле, равнице, и долине куд реке теку.

Ради јаснога прегледа мислим, да је пре свега потребно, да ону непрекидну висину опишемо, која дели изворе оних река што у црно море утичу, од извора јадранских река, па онда тих редом све оградка њене, као што се они већ мање више у свени између многих река пружају и шире.

Главни горски ланац као главна размеђа водена.

Оставајућа југоисточну страну Босне и Херцеговине на десној обали Таре и Дрине ислепита-

ну, остаје Дурмитор, највиша и најгоростаснија планина, као полазак.

Од Дурмитора са западно северозападно стране пружа се брдо уз реку Сућеву, вежуља Царитор, и високом Водујку, од којег се онда пружа главна коса северозападно под различним именима, која су имена непозната, у почетку на левој обали Сућеве, па онда између те реке и Неретве, даље између Неретве и Бистрице, између извора Бистрице и Улога, па там као Иванова планина, све до између извора Лепенице и Трешњеваче.

Одавде се опет пружа главна коса Витовца западно, и онда, мислим, као Погорелица, између Дусине и Дубоког потока северно, где се са Зецом састаје.

Главна коса Зеца опет пружа се јужнозападно и продужује се на западу нескрштено у нештој личности, различито именовано, као Коњско, Менах, Радуш и најпосле Равашница, све до источног краја равнице Равно. Одавде сврће северозападно, омасујући северисточно високо купресно поље. Оно је подељено на више брдина, од којих је последње Стожер до Виторога, које се, повлачећи се јужнозападно, с Црном Гором састаје. Ово полази западносеверозападно, али после сврће к северу, и поодак се између извора Пашве и Саве. И том размањом воде постаје над низом између Црне Горе и Шатора јужнозападно низак, широк и го каменит пагуб, у истом правцу између Роре и развали града Пребда. Шатор иде још и даље северозападно под именом Маљешница, Јадовник, Каменца, и Бобара,

као ravneša podena. A najposle pruža se još od Bobare, izlazi kod, Luvika, južnopažadno, rav-
drajaјући vodu. On se sastaje sa Ujancem, koja po-
lazeћи северозападно izmeђу izvora Une и Tишковца
у Хрватску улази.

Део главних гора од Дурмитора па до запад-
ног слемена Иванове горе, могах само с једне стране
са врх Рањана, северозападно од Горежде и с друге
стране од Липета, дакле доста издалека прегле-
дати. Па и то беше тек од чести, али у оним
узетим. По томе могу само казати, да су Дурмитор,
единак с Пирмитором и Вољујак па врху горе
стено, да су им по странима шуме, и да је он
пруга од Вољуја до Иванове горе са свим у шуми
и стенома. Тако је тако исто стеновито као и у
Херцеговини.

Иванова је планина, као што сам чуо, такођер
пуна стена, и провала, и много је мање шумом од-
еена, а из западној страни има нешто на ансу поља
па обдлавање и пашу.

Витонна, и ако је у опште степовита, па врху
су јој врло дивне шуме, па и сав се прилично коси.
Њени је највећи брег Височица, јужно јужно-
западно од Крешева. Тако је исто и оно брдо, што
Витонну са Зецом меје.

Зеца је висок и широк. На њему је врло лепа по-
љана, пуна пашњака, цбунова, шумарака и стено,
па и самих цвва местимце. А така је иста и западна
пруга до Бајне Луције. Обронци су обично стрми,
и мање више шумом окићени, а често и каменити.

Дале западу горе су, а особито Радушa, врло

степовите, и на врху изузимајући Раванцицу, са свим су шумом обрасле. Обронци су уопште стрми, а има доста и провала.

Горе, које још и даље равнину Бупреску северисточно и северозападно окружавају, свуда су камените и годе. Но по обронцима спрам Врбаских долина и Црне Горе, много је каменитија и неодевенија.

Још дава пруга од Шатора, изузимајући мали део Црне Горе, много је каменитија и неодевенија.

Од Шатора даље такођер су брегови јаво степовити. На врху су им шуме, а обронци су у опште стрми, по местимце и проваласти.

После Дуристора и Валујна најнижи су врхови Битовна, Зец и Радуша.

Цела планина поцелана је на све стране многим гудурама, проваалима и стрменима. Њени су обронци врло стрми, па стога су изузимајући брег, што веже Црну Гору са Шатором врло ретки и тешки путеви у њој.

Од ове размеће водене одбијају се многе и снажне гране, које мање више у свези стоје. Њихови огранци пролазе обе провинције у различним правцима, и окружавајући нешто теслобних површина, дају им карактер гора у најпотпунијем смислу.

1. Грана.

И ако нисам могао сам добро промотрети, свакојак је зајак сумње, да се југоисточно од размеће водене до Иванове планине између извора Ђистрице и Депенце, грана горске коса пада у два снажна тела,

од којих се једно северозападно, а друго источно пружа.

Ја почињем са западним делом, јер је ограниченији.

Он је висок и неистечан. Са запада и севера окружала га речица Зујевина, а са истока Босанска кољана. Источно и северно, а особито западно прелази се јаком стрмењу. Сав је у шуми. Западно и северозападно цела га једна долина у двоје. Први део, који није био тако висок, зове се Игман, а други Бјелашница.

Од ове западно и једна од Тартина, око извора Зујевине, пружа се западно са свим ниско слеме, сирће и северу, и у том правцу онда иде између Зујевине и Лепенице, где се код села Раковице, преко Кобиље главе с другом ниском косом настаје. Ова се коса опет пружа с једне стране западно уз Лепеницу и северно прелазећи с Кисељака на Војницу, дуж ње нешто, а с друге стране опет иде источно северо-источно к Босни, и пратећи ју најпосле се преко од Високога са свим доле такођер код Војнице сиршава, окружалајући једну омиску долину, која је са свим на копиту наана.

Источно од Раковице, пружају се од ове ниске косе јужно више мањих редова, с једне стране према Раковици и Блажују, с друге стране према северозападном делу пољане Босне, где се у опште стрмо свршавају.

И све те ниске већином су обрасле, но стабла и великих дрвета врло је мало.

Онај део брега, што се источно пружа, доста је горостасан, и као што ја у јавану верујем, дели се опет на југоисточној страни Оравичина хртва.

Гледајући са севера, видно, где се ове горе, у почетку Трескавица назива, једном сазмену пружају на истонојсеверо-источној страни, којег је врх са свим го и каменит, и који се са јужнозападним куком Јахорине, надмалајући га састаје.

Друга друга, коју незнатно нижа од Трескавице дели, састоји се из више делова и повлачи се истоку. Они се опет у истој правцу на Острожац, Клек и широке хртвае, Оравину и Праћу деле. Они се последњи свршавају југоисточно од села Праће према реци, исто тако названој, дакле северноисточно отензито и врло стрмо. Ту постаје између Праће и Баре и каменит и ливак кук.

Ова је долина, као што ја мислим поинела на југоисточној страни Оравнице и дели тако Праћу плавину од косе, која се и даље повлачи, и која је ужа од других брегова. Она се у почетку као Рањен, после као Вражалишко брдо источно и Дрини повлачи, и врло стрмо свршава.

Од ове гране полази опет други огранак, доста голем, управо југу, те испуњава цео простор, што је западно Бистрицом, а источно низом код Колуне и југоисточно Дрином опасан, код које се са свим на обаду стрми и широким обронци спуштају.

Даље источно повлачи се као што ја мислим од Оравнице до Устукolina јак спод, и дели тако низу Колуне од ове, која добар сакат даље на истоку дежи. Са висине села Мравњана, с пута на Дрини,

може се приметно изглед видети. Одушау дали опет други метаци, доста повисоки свод од низе код Горажде, од које се различне висине до Горажде повлаче, и то као десна обала речнице, што крај истога села тече.

Исто се тако пружају од Вражачког брда и од Костоника, који су као Рањен јужно и јужно-западно доста стрми врло ниска брда према поменутом потоку и чистој равници на Дрини код Горажде.

По свој јужној изабранци тих описаних гора осим првопоменутог низе, имају су шуме или разштрканих дрва стабљике и шипрази. И само је један део обронка Вражачког брда код Осетана чист и обдесави се; иначе код погледних са врх Рањена ништа друго не видиш, до шуму.

Северни обронак косе, који се преко Косма као Трескавица са јужнозападним зубом Јадерине саставља, свршава се према Праћи доста стрмо. Он је понајвише шумовит и ток местимиче су рањена поља.

Долину Баре, доцније ћемо описати.

Ја сам то земљиште, које овде описих, посматрао из долине на Дрини, више Фоче, с пута од Горажде преко Рањена и Баре, са источног обронка Праће планине, из долине Праће, са врх Витова, са равнине Босне, и са северних вена, и најпосле с пута из Сарајева у Мостар код Тарчина. На кад сам још разабрао и шта мисао онуда људи, кад сам правац и размах упоредио, не могух никакво да оградке прве гране од размеће водене овако не признам, као што су позначени.

Као што већ споменусмо, Тресавица се састаје као око мало даље к истоку Клеж, са Јахорином преко једне визе, која је врлолично дубока и која стоји између извора Праће и Жељезнице. Јахорина заузима знатан простор, ланом као троугао, којег западна страна од Сарајева јужно близу пет сахата, а северна страна такођер од Сарајева источно и преко пет сахата износи, јер се гора не посредно у северозападном куту изнад Сарајева са високим Требевнићем спршава.

Јужноисточно од овога, што је као чвор цело горе, види се са врх Озрена, четири сахата северноисточно од Сарајева, голема коса, прана Јахорина. Она се пружа од запада истоку, и на којој се може у сред лета местимице снега видети. Северно и западно сартава се она многим гудурама и провалима поцепана гора, врло стрмо. Јужноисточно к долини Праће има већ мање стрмих изобрдина а ипак пуно провала и стена као што је то већ на северу. Осим неколико камених места на Треберићу, сва је гора шумом покривена, и пуна је повеће дивљачи, што срчана ловаца намањаје, употребљајући са свим куку и опасност. Ту су та срне, медведи, сванье, дивље козе, тетридови и рисови.

У северноисточном куту састаје се Јахорина са Витез-планином, која се источно пружа, и са јужним делом висока предела Глазница сједињена. Из ње полази јужно, или према речици Праћи још једна висока коса, која је окићена нешто шумом, а нешто ниским дрвима. На јужној страни Романије

нигледа као њена поступница е којом је са свим
скопчана и збо је западно пукотина дела.

Дакле северно од Витеза подиже се као најближи
наставак огранка осамљених планине Романије, која
се од југа и северу близу четири сахата, а од запа-
да истоку до три сахата шири. Јужна и западна
пруга строга је као затесани зид, а источно и север-
но већ није тако, и престаје велико латинско К,
кога је круна, бар колико сам ја догледао ишао,
понајвише гола узвишена равница.

Истим стеновитих дела на западноме обронку и
још понеких места, сви су други обронци гором
овићени.

Са јужнозападнога краја Романије пружа се од
подножја стеновите провале онижа коса и западу,
која се у почетку Пале, а за тим ниже Клоонти
брда зове. На западноме крају тих брда подиже се
опет строга, и улази као висок и стеновит оклоп
Блокочевик у угао између северне и јужне Миљацие,
те се најпосле пред њиховим састајком, према ста-
ром граду, а добар сахат источно од Сарајева, у
грдној стеновитој провали губи.

Да и остало ширење првога огранка, које је
врло исплетено, јасно претставимо, преко је потреба,
да га опширно разложимо.

Ја сам целину Романије сматрао као засебну
гору, јер је збиља тако. Но сад разјасњавајући то,
морам додати, да то релативно ваља узети. Јер и
ако се Романија изнад свог земљишта знатно по-
дигне, то ипак припада она са своје апсолутне ви-
сине горима, што особито за предел Гласинац важи,

који се источно шири. Њихово се јединство не може бити тако дано, одмах на први поглед опазати. О томе ће мо се најбоље уверити, кад оивачико границе, или реко и оброне.

По томе стоји Романија у најтежијој савези са целом гором која је тако испрекрштима, да се не може разазнати. Она испуњава сав простор, који је јужно на источној и западној страни Романије, где су речнице Праће и Миљанке окружују, и пружа се између Дрине и Босне према Сави.

Ту се изнутра показују три огранка, не далеко од Романије. Њихов почетак оивачавају три реке својим изворима. Те воде, са својим даљим током Гавитница, а ниже Праћа, Студени Јадар, а ниже Јадар, и онда Ђиошница, а ниже Криваја, даде оивачици простор у три дела, где се онда различите грање на све стране деле, широко нијутају и пружају.

Сад кад посмотримо земљиште североисточног подножја Романије, најлакшим ће мо оком још издалека угледати свод на североисточној страни, где се свим близу подножја Романије више опажих брегова, Кнежине названих постепено подижу. Не знам биш управо кода је тај свод, али сигурно више од једнога сахата у дуж не може бити. И ту се сад почиње земљиште наједан пут, али опет умерено дивати. То је јужнозападно извобрица онога савеза, где североисточно Власница лежи, које се са северјан обривком Брањевске планине састаје, из којег Студени Јадар извире.

Ђиошница долази из оних многих сједињених брегова, што се Кнежине зову, и тече западно.

Ракитница тече код села, које се тако исто зове, од прилива три сахата северно од Рогатинце.

После овога општег прегледа, прелазим сад на описивање предела Гласница, који је један део Романије.

Олакшице ради ваља ми из сред земљишта почети, као и код три дела одсева, т. ј. од Краљевске планине. Ова је и висока и широка на југу, где се Студени Јадар и Лукава стичу. Обе реке ишкрузе на ње.

Од Краљевске планине спушта се јужно доста равно земљиште, Краљевска гора, у опште врло умерено, све до села Маргетића или до Кошутинце, где се у један пут јужнозападно доств ниским обронком свршава, који се северноисточно са овим обронком спајаје, кога смо мало пре поменули.

Имећу тога обронка и онога северноисточног на Романији, пружа се узана са свим ниска коса југоисточно. Одатле даље постаје све шира. Северноисточни обронак те косе, што опоме преко са овим падљем, гврће од Маргетића југу. А докле се они обронци на југу протезу, нисам могао догледати, но ипак мислим, да се не далеко састају и тако јужноисточно равницу Кошутинцу затварају. И сама коса, ниска и равна, продужује се посред и између Романије и долине Ракитнице јужно све до јужноисточно од Гласница. Одавде му се јужнозападна ивицница у равном скоро земљишту, мало по мало губи, а овамо јужноисточно постају две мале долине. Западни обронак косе познатије је стрм, а стрмије нешто од тога је краћи зуб, на ком је сам Гласница.

Под равлицом Гласницком разумева се равни-
део између западнога обрнка косе и Романије,
кога јужно баш не строго земљиште затвара.

Ја сам овде описао, што сам видео. О неточ-
ној изабрнци косе могу само толико казати, ко-
лико сам с пута од Гласница у Рогацницу уочио
могао. Овде се густ та изабрница спуштајући се
све постепено, но која се напослед крај умерено диже,
и сиршавајући се као Кован-гора стрмо, чини из-
падну страну дубоке долине Ракитнице. Кад се
северно погледн с пута са Ковано, види се гора
још два добра сахата у истој валчини, а тек на
изворима Ракитнице подиже се земљиште нешто
више.

Остали јужни део овога одсека, т. ј. јужни
Гласницки између Цраће и Ракитнице не познајем,
с тога не могу ни говорити о њему.

Северно од Копутице па до простора преко
Краљевскога брда све је земљиште ратно, и ко-
лико сам с пута догледао могао, у опште крај је
мало нагнута, и мање више шумовито, т. ј. негде
је шума ређа, негде су дрва мањв, а местимице
иет ижд и већих и мањих чистих места. Даље св-
е то нешто је гушћа шума, пуна различних дрва.

И на самом крају Гласница виде се већи и
мањи обупови веће растргани, а местимице и по нека
дрва сирехова.

Цела та поврајина између Ракитнице и Рома-
није од виса Рогацнице северно све до Краљевске
пачице, а све се Гласавци, где господа некад у јо-
сви провођаху и ловом се веселиху. А особито

је морао савршен део краљевине моћи бити, јер ту многа места носе њихово име, као: краљева плавина, краљева гора, краљева шума, краљев повор, краљева поље И давишња Копутица, где једва дванаест колибница има, сведочи, да је на тој месту, много јелења морало бити.

Ја сам се за љубав те краљевске околине у подробно описивање пустио, премда не ма њиховога краљевскога изгледа.

Прелазећи сад на оне одсеке између Јадра и Ракитнице, морам пре свега напоменути, да их тек нешто знам, и то на десној обали Јадра до западнога обронака према Ракитници у долини Рогатице, и после јужноисточни обронак према Дрини од ушћа Праће до добар део изнад Винеграда.

И ако не познајем висину и ширину земљишта, свакојак је ми сумње, да с једне стране од Краљевске плавине између повоја Лукања и Топлог Јадра, а с друге стране између повоја Ракитнице, узвишено земљиште мора бити, што се делећи област вода, дуж Дрине између ушћа Праће и Јадра, као грдња гора пружа.

Земљиште између Ракитнице и Праће западно и од Дрине источно, јесте широка и висока коса, која растућа јужно, источно од Рогатице под именом Семећ као свезан хртањ свој вршак достиже. Цело то сасме у опште врло је степовито и непроизводљиво. Западни обронци према Ракитници и источни према Дрини са свим су стрми, јужни према Дрини понављаше су стрме провада-

сте стене, а тако исто и према Праћи код њенога
излива. По врху Семећа хртиња — свуда је шума;
иначе су сад шумарци, сад чиста земља. То је на-
непролазивија гора од свију.

Северни део те горе, која се напред Краљев-
ска планина зове, саршава се са Сивиром према
Студеноме Јадру и према Лукавцу врло стрмо, и
спа је у шуми. Обронци, који долину Топлог Ја-
дра чине, ниски су и шумовити, а тако исто и они
на Јадру до онога простора Новекслбе, па тим
се онет стеновито подижу према Јадру, и врло
стрмо спуштају.

По сахата више Кушлата скреће обронак са
својим обали Јадра према истоку, и остаје у њу,
и ту већ издалека види се гора, која се зове Удриц,
и то голема коса, која се источно пружа и чак до
Дрине доири.

Касније ћу још казати, што ми је познато, и
сад морам још напоменути, како ми се чинило да
пајдубле спуштање земљишта вишећу Удрицу и Се-
мећа од Новекслбе источно иде.

Прелазећи на други одсек, морамо као правку
истину напоменути, да се она речена коса, што од
Бродњевске планине иде и област Јадра и Ђакоштане
дела, око извора Јадарских северно креће, и да
се у том правцу шири. А растући полако се са-
стаје с овом косом, што западно са Схолинџи
почиње кад с југа гледамо, и даље као Караула,
Стоборје, на десној обали Дриначе све до њеног
улива у Јадар, даље источно иде, тако да се само
у том правцу и спушта.

И цела ова гора повијашће је стеновита. Местимиче су тек шуме. Јужни обронак на западу врло је стрм, а на истоку према убуку на Бноштци нешто је мањп. Северни обронак код Бладња врло је стрм, а мало горе и одсеком проваљаст. Обронци источно од Јадра, од Подгоре-хана па све до Нововасабе виски су и шумовити, а даље до улива Дрињаче, па и према овој још једнаки су сенини на десној обали Јадра, ако нису бити овако високи.

Од јужног обронка Карауле и Омолине пружа се широка коса на десној обали Ступчанице јужно-повијадно ступа са свим на Кривају код Олова, где у стеновитој провали престaje.

Од Омолина, који западно стрмо опада, сирће иланина северно, где читав чвор постаје, од куда две гране илазео.

Једна грана иде од највише тачке целе горе, од Коњуха северозападно, опада знатно у истине правцу, а онда растући иде опет северно као Ојрина гора између Босне и Спреча. Као Криваца и Буковина достиже до највише висине, па опет опадајући долази са свим у кут, што уликом ове две реке једна у другу, постаје.

Ојрина се силази стрмо према Босни, — простор северно и јужно код Маглаја —; на врху су јој шуме, а источно од долине Спреча, пружа се у њега друга коса од које виски огранци према Спречу, а и дуж Спреча иду.

У долини Криваје више Олова нисам био, с тога не могу о њима обронцима ни говорити.

Друга грана иде истоку као Мошуд, од кога се између Коњуха и Гостилја уздиже брдо са Јаворјем и Спречом пружа. Даље источно стоји високи Мошуд са високим Јаворником у свези. Одавде се овет пружа десном обалом Гостилја и преко од Јаворја коса Матијевички гајети крај Гостилја и долази Спреча. Сматрајући са севера, изгледа се гора од Јаворника према истоку, и спуштајући се полако, пружа се између Дриначе и Спрече, док се напосле око извора оне последње реке северно, а мало за тим северозападно меокрене. У том правцу онда иде под именом Мајевница, све до Гинје, преко од Ргаве у висини до својих 1500 стопа.

И цела та гора осим једнога дела северноисточног обрнка Мошуда, у самој је шуми, а на јужније савезу налазе се истиснице и стене. Обрнци су у свиме доста стрми.

Од описане горе, која се између Спрече и Дриначе налази, има још једна поњма коса, што од Јадра северноисточно Дрину иде и чак до Зворника допре, где се онда у Громици Брдању и Ђавиљачи савија.

Од Мајевнице се пружа ниска и угава коса источно и северно од Зворника и Дрине, па онда дуж Дрине, са свом обалом још једно по сахата као Вратолупа.

Даље северозападно налази се Мајевнице овет једна описна коса Јасеница, што источно полази се, око три сазата северно од Зворника све до близу Дрине долази, те с пређашњом косом

намећу Мајевце и Дрино лево и подужу равницу
опружава. Северно се губи у равници Посавине.

Још даље северозападно иду од Мајевце две
такођер ниске косе северно. Оне се и десно и
лево цепају, и прате Сибошаницу пут Саве изра-
вљајући се већ на три сахата пред њом.

И ти огранци Мајевце мање више покривени
су дрвима и врло слабо шумом. Она два последња
огранка имају више чистих и обделаних места и
њихови обронци помножише су стрми и стеновити.

Свим тога пружају се од Мајевце и други
огранци спрам Посавине, али ја их нисам видео.

На југозападној страни Мајевце између по-
четка Спрече и Глибаје шири се омиско земљиште
на кога више не изатних потоци у долину Спречу
утичу.

Између Глибаје и Јале долази, од Мајевце
ниска, равна коса у јужнозападном правцу. На Ба-
новачком потоку скреће као Бановачко брдо западу
те се тако, као Туаланска брда између Јале и
Спрече још два сахата западно од доње Соли по-
вучи.

На овој гори има и њива све до врха њенина.
Западна виша страна врло је испроређивана и по-
мањиче стабљикама обраста.

Између Јале и Солине од Мајевце шири се
Хумље многим потоцима извијугано, које се према
поменутих водама, а од четви и према Јали у стр-
мим обронцима свршава, и где су њиве многим
стабљикама и гричевима испрекрштане.

Између извора Смолућа и Тиње састаје се Ма

Јајца са Ратком, који се од села Смољућа, Грачаница, или од југоисточна северозападно као поса с многим огранцима и различним висинама пружа. Сви су обронци тога сасмена према Сиречу јаво стрми.

Ово се опет немишито састаје северно између шатора Тинг и Грачанице с оним, кога се обронци јужнојачијом на обалама Грачанице, Сирече и Босне не висок али доста стрмо сирцавају, а које се, као што ми говориху, као ниско хумље према Сави простире.

Ради свега морамо се опет вратити трећем одсеку, и Романији.

Од северозападног обронка Романија нишећу Нишнице, што на Кнежана долази, и изпра герберне Миљачке, пружа се западно ниска коса, која се одмах на тим подножје и знатну висину Озрен достиже, који је, као што се лако може веровати, највиша тачка у том одсеку.

Део ових гора, јужно од Озрена, има источно и јужно према Миљацима мање огранака, по западно пружа их се већ више, који су многим пучинама непрекидани, од којих Пољану, коса Кобиља глава са Громадом веже. Они, Хум и Греховица настављају између Босаче и Миљачке западно и окружавају равницу Сарајева — Пољане — на северо-источној страни.

Обронци су ових гора у опште врло стрми, јужно врлети, а често и стеновити, проваласти

Највиши врх Озрена голетан је. Но Озрен то је источни огранак и врх западнога сасмена

су више наше шумовити. Јужни је део голо стене и тих местимице налазе се грччеви.

Са врх Озрена диван је изглед. Северно се види Смолин, Караули, Стоборје и преко тога као одсен круга врх Братиловиха код Кладња. Дале се види цела источна протеча, убао на Биштини, Кнежино, северозападна страна Гласица, Краљовско планина, далеки Удрц, цела западна страна Ромашко, кроз низу пашећу ње и Јахорице преко Витеа-горе, Праћа, Ораовица и Клек. Најпосле види се и у сред Маја снегом покривен врх Јахорице, Треснавице, Белашића, Игмана, Височице, Инаћа, Јода и Влашића.

Још и даље жагао сам ту гору само до Олова на истоку сматрпја, а западно тек на долине Ђоско и нешто из Трстковице. На и сам врх косо могао се од Озрена врло слабо, једна до Варених брда видети

За тим се опажају са врх Озрена, на до Олова два зуба, што од главне косе иду Њих доле две узане долине, прво ближе Озрену равна Караули, па онда Ракова нога и Курјача. Ове последње сичкавају узвишеноу равницу. Њихова низбраница коса на истоку пије на мало стрна, као и она на Караули. Оборнак ових зубава према Биштини иде од Олова једнако стрно, и придружује се исто тако стрном обронку из Озрену. Код Олова прелизи обронак према Криваји у неку степовиту пролаз, где на десној обали врло узвицо криво ждрело постаје, којим и Криваја пролази.

Западно у долине Ђоске полазе се стрци обронце

од улива Вогаче до прена селу Малешинђу са свим уз реку. Они су узаним, али дубоким, двема долима подељени, кроз које бујав поток Љубишна и бујица Мисоча к Босни теку.

Нешто североисточно од Малешинђа одваја се једна коса западно, спушта се мало ниже, и иде тако северозападно према средњој Стобњи.

Имаћу Стобње и Трстонице иде од главног гребену јужнозападно висока коса Заруђе, — гледајући по долине Босне — јер између ње и Трстонице стоји велика равнина. На истој коси има према горњој Стобњи једнак обронак. Он граничи са обема рекама, и шири се између Стобње и Трстонице према Босни, где се као и код Трстонице сторио ширина.

На десној обали Трстонице и преко Сутске подиже се грдан, стеновит и го брег Тешев, а западно од њега јужном, отвореном долином одољим, подиже се исто такви брег Осеченик. Њих пеже северно шумовит обронак што с исте стране једну долину окружава. Источно од ове долине исплаци се од Тешева полако спускајући го и онизак брег на десној обали Трстонице и Босни, а западно од Осеченика три доста висока зуба у савитак Босне између Казња и Зепце.

Северозападно од Осеченика састављен је с њим доста високи Венар од којег врло стрми и стеновити обронци ступају заше од једнога саката северозападно од Зепце са свим на обалу Босне.

Одакле иду ти високи и стрми обронци обалом реке све до преко од Ораова поља, и тек ту не-

што мало одступају. Ту се почињу и смањивати, по повлаче се обалом још непрестано све до Криваје. Они су повијенише иунои одевени или су густи ђбунови по њима.

Од Битовње као долио раинеће воде и то непосредно од највише тачке, од Висоцице иду северно две гране. Оне су вратке, па с тога их ја никакмо не могу сматрати као горе, по само као неинатне огранке главног стабла. Источни крај иде између Деценице и Крешева, а за тим улази у кут пога поменуте воде саставине код Кисељака. Он је стеновит и обрастао, а често се према оним водама стрмо свршава. Западни огранак, који је знатно већи, зове се Иваћ, иде северно између Крешева и Дусице и спуштајући се полако, свршава се на обали Војнице. Обронци су стрми, вапоници и обрастаи. Западни виши део је према Дусици стрм. Са источне стране иде опет један огранак према Крешеву и Војници, који је још стрмији и вапоницији, него онај мало пре поменуте огранак. Он је ђбуновита и ниским дрвима окићен.

2. Грана.

Друга грана почиње од Зеца.

Ја сам био на јужном крају Зеца и разгледао сам северне висине на долини Лашве, са врх Карауле планине и са врх Козице-планине, — код Витопља западно од Влашића — а оним путем нисам нишао, што из долине Драгача од Војнице преко Враница с једне стране, а преко Штита с

друге стране и горњем Савољу — горњи Ваљак — у долину Врбаса иде. С тога могу само по причању, описивању и бележкама оних људи удељивати, који су та места понављали, и ако је то све нејасно, јер их не казиваху стручни људи. Но узимајући у обзир бар позната растојања мислим, да не ћу бити здравно погрешити, ако кажем, да Зец преко високог седла заједно стоји са Враницом. Она лежи нешто западно северозападно од Зеча, и спада међу највише горе у Босни — јер су Дутин-гор и Волујак у Херцеговини. На мислим, да и Штит тако исто стоји са Враницом, ивопачавајући му положај и ближе, премда би се по описивању Јукића могао рећи, да Штит северозападно од Вранице лежи. Ствар сам по себи не вреди много, и ово примедба изводи ја само ради потичности и савести моје у овоме послу.

Но зна се сад да платле два огранака иду и то, као што је могуће, од Штита.

Штитов доста повисок огранак иде леном обалом Драгаче и Војнице, према истоку, и саврће југоисточно од места Бусоваче између извора Милве и Клокота, напосле као са слим низак брежуљак северни, где се одмах и раздваја. Овај део, што истоку иде дужије се полако и савршава се код Висовата северно, и источно према Војници у стрми обронцима. Јужни низбрданца није тако стрм и код Кисељака је местинице степовита. Други део није ни се западно иде северно, те растући у истом правцу, достиже северно на Босни приличну висину, но се опет спушта према Босни ниже

Бакија стрмо, као и на западу према долини Лашве. Источни је обрвак преко од уљива Третионяце око три четврти сахата више Босне стрм, а даље је према низу Висовога много нижи.

Један мадавал тога огранака Штитови, где северно између Грмочице и Витеза са стеновитим зубом са свих и Лашви, а друга између Витеза и Бусоваче. То сам све на долини Лашве гледао, и све су висине ивице више обрасте.

Друга грана, што од Штита иде, која се у почетку Коинла а после Радован иже, повлачи се северозападно до Њрбаса, и даље нил Врбас до потома Њрезлука. Цела та кока доста је висока, стеновита и шиправа одмела. Од ње иде нов мадавал источно према Лашви и сирваца се јужноисточно од Грмочице у стрмом обрвцу.

Између извора Лашве и Крезлука стоји Радован са прилично високим брдом Караула, од кога једна коса Њрезлуз северозападно Врбасу иде, где се, на обали преко од Јауцета у врло стрмом обрвцу савијава. Источни и западни обрвци Карауле, као и јужнозападни Њрезлука врло су стрми. По Караули је шума, а по адрво стеновитом Крезлуку виде се само стабљике.

Караула и Њрезлуз састају се северно са Коинцом. То је висока и голема коса, која од Влашића долазићи западно, и после северозападно између Врбаса и Угра све до угла, која они спадавају, иде. На крају своје спушта се видно. Она је особито на северозападу стеновита, код Лашве је прилично, а код Врбаса и Угра је врло

стрия. На врху Витошаа Козица је познатише шумовита. На јужном обронку иде се стаблаке између обделаних поља, а даље северозападно расте између стена опшеско дрвље.

Као што рекосмо Козица излази од Влашића Њен је јужни обронак продужење јужног обрнка Влашића. Он се диже северно изнад Транпива као ливатја громада, од које по мом мишљењу, једна коса северно иде. Оно је стабло свију других остраника, што стоје у испрекидној сцени, и они пенуљавају цео прасгор између Босне и Врбаса до на Саву, северно.

Влашић је јужно врло стрм, а јужноисточно адраво проваласт, од куда две кале воде јужноисточно нду, које су унаком долином потока Ђујев одоље. Као што сам чуо јужни је коса према Бијелој доста стрма, а јужна низбрдица нагнута је.

Друга је коса виша и пољачи се више источно, све до Босне и Лашве, где се износило Губернова. Оно је северно према Зеници, источно према Њаски и Лашан, а јужнозападно према Бијелој врло стрмо. Јужноисточно према Лашви изједначава се. Цела јужна страна различно је покривена, а северна и североисточни обронци према улазу од Зенице понављаше су голи.

На северозападној страни Влашића, између извора Угра и Врбаса пољачи се северозападно доста висока коса све до Окецеракуна. Одавде кроће смањаша се доста западу, где се на брзо у широком поравном земљишту губи. То земљиште окружава северозападно сиром Врбаса високи и

стрия Тисовац, који после северно скреће, а североисточно друге оштре висине.

Северно стоји ово земљиште између Драпарског поља и једног поточића, што Врбасу дотиче с Осмачом у савез, која је западно Врбасом, а источно и северно Врбањом описана

Цела ова гора извизајући неколико поља код Скендербазуна и споменутага неравног земљишта, на онда западног обронка Тисовице или је шумовита или ниским дрвима обухвата. Обронци сиром Угре, Угрића и Врбаса врло су стрми. Осмача је на све стране строма

Колико се означена коса од Влашића северно пружа, не могу казати, јер сам тај део горе тек с пута од Скендербазуна у Траиник, и из долине Врбе проматрао, но ја сам целу северну пругу цео видео. И та која проматрана и казивање могу пријатеља, који је пут од Траиника јужноисточно од Влашића, под јужноисточним обронком и даље преко Буковице и горњи убао велике Угоре прешао, са свим ме храбре, да ово земљиште тако опишем, као што ћу га више ставити. Ја ћу ово извештај његов верио изнети.

„Северни је наставак Влашића коса, на коме су те косе и између једног дела горе Скопачке и Макуле лежи Буковаца (глава Буковица), дакле у долу.“

„Од потока Бијеле сиром Блатице и Трогира повлачи се доста висока гора са кљунакостаром и дрвима од пригорице обрасла, а местимице су јој и врло деки пањаци и дивне висе, а са стране

усече долине. Имена гора, које амо спадају, ова су Скомарско, Мацуља, Баједа. На јужнозападном обронку ове последње горе, иде дубоко пут, кроз дољу, која гудури личи и цео сахат траје. Там долином тече горски поток Жираја, где се на левој обали провале и стене као зидови натурише, те тако пут стешњавају. После по сахата хода у истој долини, дође се до једног сеоца Цалине, а четврт сахата ниже утиче Жираја у Усору. Ту се долини шири, и горе, које су се у пола смањиле у Гудурама постају сад још није, а особито оне на левој обали Усоре. Долина је широка до 500 корацаја.

Од Влашића између Угра и Врбаније пружа се око извора ове последње реке још једна висока коса. Идући северо-свиштом се анатно, и према висини Челинцу скреће као Скатавица истоку, те се у том правцу све до Шњеготине пољачи. Северни обронци Скатавице допире до Јошавке. Са запада према Осмачи иду меки издаци са свим до Врбаније, и ту се врло стрмо спуштају. Осим ових последњих изданака сва је гора у шуми.

Скатавица се наставља неком ниском косом, што лепом обалом Укрња иде, и најпосле северно према Влашци иде.

Ова коса стоји овет између извора Врбаније и Јошавке уз узвишено земљиште, које се с једне стране у врх подиже, повлачећи се као коса обалом Јошавке, Црни врх назива. Код Врбаније сврће као Челинац и западу и пружа се крај Врбаније као Црнјека до Врбаса, а одакле иде ваља још читави три сахата у Врбас, спуштајући се већ са

слим ниско. На с друге стране између извора Ви-
јнице и онога потока што северозападно у Врбас
утиче, коме сам има заборавио, спаја се северно
од Дезотина, те растући мало по мало постаје
Мотајица.

Мотајица је велика, али још више нади у очи
што је на ниском земљишту сама за себе. Њени
наданди долиру северно и западно све до Врбага
и Сине. Од ње иде, дуж Укрње источно, једна они-
ска коса, сврће северно и спушта се јужно преко
стрмо, а северно коса.

Дезотина и Мотајица покривена је шумом, а
тако и коса што се источно пружа. Црни врх, Че-
линач, Присјепа и још даље исто су тако шумо-
вити и сиршавају се сиром Јошавке, Врбање и
Врбас стрмо.

Даље иде између извора Укрња и велике Усоре
с десне стране Врбање друга коса. Ја не могу
бити тачку напоменути, јер сам с пута од Шљего-
тине преко Укрње к истоку дуж Лукаваца и преко
Клауне даље дуж мале Усоре, само северне брдице
видео, а после са врх Црнога врха јужно од Тем-
ња убио извора велике Усоре, што са свим на
школоку напамети. Не могу дакле казати, како се
пружају, јер их нисам видео. Но ово што ћу рећи
истина је, јер својим очима видех, т. ј. да велика
Укрња код Шљеготине с југа из једне долине до-
лази, а да она коса, ширећи се северно сав про-
стор између Укрња и Велике Усоре заузима, коју
северно Лукавац, а источно мала Усора ограничава.

Имећу њених извора састаје се јужна гора са северном. Њих деле две северне долине Лукавца код Липља и Бујица код Прибичића. Највиша је тачка овога земљишта Оптока која се северозападно од Липља у круг од Лукавца подиже. Колико се год с његова врха јужнозападно догледати може, све је земљиште, што се јужно диже, неравно и шумовито. А тако исто и коса између Липља и Прибичића. Прибичић је доста широка низа, кроз коју се корито бујице провади, и коју ниско и шумовита коса Борје, што се северно и према малој Усори т. ј. северокротно опадајући повлачи од леве и мале косе поља Теслића леве. Њу окружава јужно описив коса, која повлачећи се од Борје источно са свим на обалу велике Усоре достиже

Као што споменусмо, ово је земљиште преко Клуца са једним обрнском спојено, које је у опште доста ниско и јужно стрмо. Он се повлачи од велике Убрве код Шњеготине на десној обали Лукавца и на левој мале Усоре све до велике према истоку и изумињајући нешто замекита простора северозападно од Прибичића (села) свуда су шуме.

Даље северокротно продужује се истина овај обрнав као ниска коса на левој обали Усоре, па кад се погледн из далека са северног обрнка Црнога врха, јужнозападно од Тешња, онда се губи у овој равници, која се између споменутог и пређе описаног брега — Мотајце и Модања — шири. Тек пред уљвом Усоре у Босну подиже се кратка коса, што од Добоја северно иде и јужно се од Которева у земљишту губи.

Јужно-источно од Дрвенте подиже се на споменутог земљишта широка коса, које се северни обронци на северу и саршава. Даље земљиште између Босне и Саве не познајем.

Сад ми ваља и Зеницу погледати, па да источне обронке северне горе опшнем, што од Влашића погледа.

Западно од Зенице одступају нешто обронци, а одавде опет подруг сахата к Босни, и сачињавају корито све до Орахова поља, исто онако стрмо и нишко, као и на десној обали. Дуж Орахова поља, а то је равна прута дуж Босне, која нигде није шири од 1000 коракаља, обронци су ниски па и даље до посахата западно од Жепча. То су обронци гиво нуданаци, јер главна је коса илао даље од Босне. Да бих се опет на њ повратио, морам врх Црпног врха узети. Онде морам још споменути, да Црни врх јужно од Тешња лежи, јер је у Босни и Херцеговини пуно Црних врхова. Па кад погледамо јужнозападно с тог врха, види се цела област извора Велике Усоре, што је доста нагло наглав, и која је с јужнозападне стране прома југо-источној, као брдом ограничена. Коса, што се југоисточно пружа — (северно од Врандука, а западно од Жепча) — има голем брег Дуб, и дели се опадајући североисточно, скоро два добра сахата североисточно од Жепча, у две ниже косе. Једна се повлачи источно-североисточно к Босни, па онда дуж Босне, све до угла између ње и Љешнице. Друга коса, у почетку са свим гала и ниска

подиже се мало по мало Црном врху, који је нај-
виши врх ове шесе, што од истока северистока и
западу северозападу, т. ј. од Босне великом Усори
иде, кога су северни падаци долином од Тепља,
што се северно повлаче, одељени. Источни огибанак
од Црног врха иде између Босне и долине Тепља
до Усоре доле, северно то у Усору. Ту има и
један поток, што у ту долину утиче, али је сам
му име заборавио. Северни му обронак цепају многе
пропаде. На западној страни долине, протече се
ниска коса, која чак до Усоре допире.

Севернонадно код Мравчића сирпава се до-
мњинте што Црном Врху припада у громади обро-
нава спрам Усоре. Сау косу Црниот Врх обавила
је шума, а северни падаци су само нестимљиве
шумовите.

Од онога дела размеће водене, што високу рав-
нину Купреса са севера ограничава, иде гора се-
верно, као лана страна Врбаса, од које сам ја
само северни, врло стрми обронак видео, и који
не верују, што је од Пливе постало, између језера
и Јајцета лежи. И обронак спрам Врбаса више
Јајца врло је стрм.

3-ћа Гора.

Црна гора проништа, узмичућа северно, две
ране, од којих се једна између Пливе и Врбаса
и једне стране, а Сана с друге стране, северно
према Сави и северистоочно све до Уне протеже, а
друга испуњава сав простор између Саве, Уне и Унца.

Сама Црна гора повлачи се између извора Пливе

и Сана северно, све до близу југоистога и близу Варцар Вакупа, где се у две гране дели. Једна се продужује као Лесина на десној обали Сана, и сјришава се са Димитором на северозападној страни равнице Подражнице и јужно од Кука, које дубока ињава и провала на западном обронку дели. Она је свд шумовита

Друга грана, која је још краћа, иде јужно од Варцар Вакупа између извора Јошаве и Црне ријеке, источно Врбасу. Њени су обронци источво, северно и јужно врло стрми. Јужноисточно лежи Јајце на зубу који у кут на Шили и Врбасу улази.

Обе ове гране стоје у тесној вези са земљиштем, које северно идући, јужноисточни врх високе равнице Подражнице од долине Црне реке — Варцар Вакуп — дели, те се тако са високом равницом спаја, која северно од поменутог места лежи (иа је голо стено). Ја сам од ње само источни и западни обронак видео, па и то тек од чести. О северној међи могао бих само од ова говорити.

Западни обронак иде источним крајем равнице Подражнице ка Куку, који је са севера ограничава. Између њега и пукотине, која се од Ситнице нешто западносеверозападно к Сани пружа, иде опет доста висока коса дуж Сана до Кључа. Сви су ти обронци стрми, а особито онај према Сани. Мало даље северно иде још прилично дуги обронак према Сани стеновито и врло стрмо, које се од чести са висине код Кључа, а од чести са обронка Вратице — Црнога врха западно од Кључа, — видети може. Далеко пруга обронка до равнице Приједора није ми позната

Источни обронак према Врбасу, т. ј. између
висине Нарцар Ваква и Бање Луке, дели се у
два скоро једвака дела. Јужни, као онај вишега
земљишта, дугачак је и различито нагасован, по
северин који је приличнији овоме нижемга земљишта,
нити је висок а нити стрм, а повлачи се са
својим обилом. Ако се добро опомњем иде од се-
верног дела мала коса јужноисточно, а од јужног
тако исто, само мало краће северисточно, по сведо-
њихову и омадање њихово спрам Врбаса не могу
означити.

Прави и осигурани узрок тога, што сам сам
обронке износио, то је, што сам само њих ишао,
што исам на северу на путу од Бање Луке преко
Добриње и Ситници нигде праве косе нисам, јер
у њојме то је узвишене земљиште, које и ако не је
степска, сва својства врша има, а као тако врло
је неравно, па с тога и непрегледно. Северним де-
лом иде дубоко корито Гомонице, а по целом
излази се местимице шумарци, појави и поједина
дрва.

Ток љубави од Бање Луке од Нисове ку-
нице идући показује се једна коса, која из-
међу Врбаса и Гомонице северно иде (од ње
се пружају источно и западно и кратки подаци.
Најпосле се између поља Драгачија и једнога по-
тоја, што у Гомоницу утиче, састаје се са Кр-
чарац гором. Врх косе или је шумовит или растр-
ганим стабљикама покривен.

Коварац-гора иде од Врбаса три сазата се-
верно од Бање Луке западно северозападно д.

севернистока од Приједора и састаје се преко нискога седла са западних висинама, које се уап Сину и Уну ве мењајући се нисало, све до Кнежице више Дубаце повлаче, до којих и северозападни наданци Козарца додиру. И тако окружавају ове вичине дивно, али пусто Кнеж-поље северно од Приједора.

Козарац је сав у шуми, и свршава се јужно понајвише стрмо. А тамо су и исти и обронци на Сани и Уни. Од подножја јужног обронка Козарца пружају се јужно ка Гомионици с малом виабрдицом више равних и голих надалака, који су већим и мањим, одраслим и стрним кукотинама одвољени. Од Козарца иди такођер више мањих надалака према Сани, од којих ћу ја само овај споменути, што с источног краја горе под именом Крњи северозападно у малом луку до југозапада од Приједора иде.

О земљишту између Гомионице и Саве могу толико тек казати, да се око извора Стратинске на левој обали исте источно све до Гомионице код Бронзовог Мајдана повлачи, и северно у низини код Приједора престаје. Њерогамица је ниска и на врху су јој стабљике. На десној обали Стратинске су ниски обронци понајвише шумовити

Друга граница, што од Црне Горе долази, лежи с оном, го и стеновит врас Превају, која између извора Саве и Уве лежи. На западној страни Преваје подиже се на један пут грдан брег Дуњевача, од кога се на десној обали Увца висока и широка

класа Црвљавица скоро све до југоистока од Бјелаја
поплачи, где се највише као Осејченица стрмо свр-
шава. Обронци су Црвљавице врло стрми. Она је
осим југозападног обронака свуда шумовита.

Североисточна обронак гране, који као што
спомену смо, од Црне Горе полази, продужује се
северно, а стоји до Кључа, као западни зид до-
лине Јане. Овде гербе западно и налази се на
источној обронак Вратнице горе Грмеча западно од
Кључа.

Грмеч се подиже западно од Кључа са Црним
прхом, који је уз Црвљавицу највећи брег целог
краја. Ту постаје и твор, од кога све лисине на
високом немјинту северно и северозападно излазе.
Но пре то што и томе коју проговорим, морам опиј
простор између Грмеча и Црвљавице промотрити.
Од обронака гране Црнога врха пружа се широка
копа Шипа к Сани, а ту је на јужној страни
велика пухотина од Срњетнице дел, која је у једно
источно излазак Бравског поља. Она стоји са Цр-
вљавицом источно у свези и поплачи се као копа
северозападно, а највише под различитим кме-
ним подалеко северозападно од Петроца, где се
копа у земљишту губи. И тако свршава Срњетница
са Црвљавицом на јужнозападној страни Петро-
зачко, а на североисточној страни са Грмечем Бра-
вско поље.

Ниска једна коса, која од Грмеча северозападно
иде, продужује се у истом правцу под именом Ри-
ковац, а уз тим Мосора и свршава се брегом
Грабеж, североисточно од Бишња. Са свим ниска

поса Рипчијевци веже Мосору са Дулибом, која од Рипча од Убе јужноисточно иде, и стоји с овим и висинама са Чуковском, а ова опет преко брегова јужно од Бјелаја са јужнозападним проваљима Црвљевице у свези.

Од Грмеча иде још једна коса левом обалом Сплице и спушта се северноисточно. Према Саници сиршава се врло стрмо.

Од Грмеча са подножја кланца Вратнице иде између пазора Присјеке и Санице мала висина према Сани, која се нешто исебно источно и северноисточно подиже. Она је јужно стрма, али источно или према Сани врло стрма и стеновита а према Саници се парависје Грестица, Шајновац, Пиши, Грмеч, бројни дуж Сана, и источни брегови од Новог, као и они што Уну око Вишња, а особито јужноисточно прате, све је то шумом покривено.

Како се брегови даље северно састају, не могу казати, али за њима никакве знатне висине, то морамо споменути.

С тих сиршавао грање и огранке северноисточно рамеће ходене

Гране на северозападној страни рамеће ходене.

1-а Грана.

Ван сваке је сумње, да гране Дуржатора и Црној гори иду, али оне су ми исто тако не познате као и излазак оне гране, коју бих ја као прву изнети хтео заједно с њеним продужењем, које ми је познато. Оно почиње од Војника у северном Никшању. Војник се подиже, гледајући га

с Југа, на два и по сазата северосеверозападно од Оногошта од кога се опет велика коса северозападно протеже нагоре и то задуго, под именом Дуга, а после на Дебришних до четрнаест сазати. За тим се северисточно два сазата од Метџа — столица покрајине Гацке северозападно у провали губи. То је висока гора, стеновита и више мање шуновита. Само је Дебришних гола стена. Обронци су у опште стрми, а често и пропаласти. Западно и јужнозападно од подножја Дебришника пружа се мала и врло коса висока равнина Цониква. Источно окружава равницу Гацко и поклачи с различито ивицима измједу Раплетнице и Колечке рице с једне стране, а с друге измједу горње Неретве све до два и по сазата северисточно од Невесиња, где се земљиште према источном крају Авања, а тим и пргма дођем Језеру спушта. Обронак је према Колечкој рици и од чести према Раплетници понеколико врло стрм.

Четири сазата јужноисточно од Метџа пружа се од те гори једна коса, на којој је кула Крстац, и састаје се преко незнатне ниво са Сомином, која саставља, поклачећи се северозападно, са споменутим косом и обронцима главне косе једну долину. Она се пружа северозападно, и дели је од равнице Гацке једна пречага, што од Цоникве северозападном врту Сомина иде.

Јужноисточно од Крста маљав Сомина јужноисточно и састаје се са Утесом, који је опет с Дугом спојен. И тако Дуга, Утес, Сомина и споменута коса окружавају долину Голују. Њена

дува особина износи са севера к југу подруг сп-
хата, а краћк један

Утес је само урњина јужнозападног обронка
Дуге, између којих се само узвица долина пољати.

Сомина, што северозападним врхом равницу
Гацко јужноисточно ограничава, силази се јужно-
западно у високо земљиште, у коме долина Тре-
бинишница почиње. Она се пољати у малом луку и
јужна тачка њена, то је као дубока пукотина право
западу.

Сад представимо себи између поменутог низа,
која равнице Никшића, Грахова и Прикопића јужно-
западно проширива, и између дубоке пукотине дље
Требинишнице јужнозападно од Дуге као урњина
земљиште све до брегова Зубаца, и одавде даље
низбрдану западно као широку косу између мора
и Требинишнице долина, све до оца пута од Тре-
бинића до Дубровника, а јужнозападно стрму низбр-
дану, те ћемо имати општи појам овога одсека.
Само се по себи разумје, да сам ја то земљиште
сматрао само као огранак Дуге. Онда ме могу про-
пустити, да нешто интересно не споменем. Долина
Кривожницу окружава висока коса, која од описаних
већ земљишта к црногорским брдима иде. А тако
је исто и са долином Требинишницом. Западно
од споменутога пута од Требинића у Дубровник по-
лиже се знатно Влашница. Она се продужује се-
верозападно између Шора и Требинишнице и састаје
се са северозападним висинама, а о тога је и до-
лина Требинишница са гњим затворена. У осталом
то исто долази и у Херцеговини.

Зуци леже четирн сазата јужноисточно од Тре-
бња. Од колевке долине Требњаштице до Требња
су обронци на левој обали високи, стеновити и
стрии. А тако је исто и десна обала све до Попова
поља.

Између почетка долине Требњаштице и северне
горе стоји горе описано земљиште у истој такој
смени, која се далеко вржу и различито растре-
нава тако, да је без нацрта врло тешко лан пре-
глед о томе дати, јербо заузима сав простор на
левој обали Колечке реке в Неретве све до улиан
Брагаве. То би се могло као продужење пређишњег
и Требњаштице долине сматрати. На њиховој сево-
розападној страни подижу се велике крсе и бре-
гови. А то је тач тако описати, што се са карта
никако не може ово земљиште схватити, шта мише
они сметају још својом погрешношћу. Предстицамо
себи једну линију од Љубице в јужно код Стоца
и Брегана, то ће онда јужнозападни део земљишта,
који је мени не познат, одвојити. Остало земљиште
познајем врло добро, па с тога могу и морам рећи,
да се не могу доста начудити, како се може зе-
мљиште, код његова тако означеног карактера, и
код тако јасних граница појединих делова, тако
погркати. Карте и описи мора да су по казивању
онезких путника написана, којима појмови земљишта
и управљање још јасни не беку. А лако може бити
да се онај који је приносио, и онај који је онда
слушао, не разумеше. Да бих даље познато ми зе-
мљиште описао како ваља, морам га најпре подељити

Ја ћу додирнути и то замљаште, што се држа као не познато, јер сам га видео, са истока и севера и ако је из даље било.

Од свију карата, најбоља је Вајсова. Она се даје лако поправити, а после и с тога је најбоља, што није само „за време“ цисана.

Као што већ споменуемо, долину Гацин ограничава јужноисточно Сомина. На њеном западном крају подиже се Ђеласица и јужно Баба. Између ове и Сомине лежи слободна, коса, каменита низа, која се даље јужнозападно Корито зове.

Од Ђеласице иде северозападно једна коса са савим обалом Раулетике и Колечко реке, нове се између ње и долине Шочиња Закоњско брдо, и ширила се према од северног краја Црниње, северноисточно од Шочиња.

Од овога доста висока и дугачка коса иде од северноисточног краја равнице Неоциња кратка коса према југозападу и зове се Шњежнина.

На југозападној страни исте равнице пружа се од Хргула јужно-јужноисточно према Шњежнини доста висок и широк брег Трусиња, и дели долину Дабар од споменуто равнице. Ова се долина налази јужноисточноме крају Жуна и ограничена је јужнозападно високим стенама и стрмим северноисточним обронцима Кубаше.

Због сунца, које ми у онај пар незгодно стајаше, нисам могао целу Жупу, као ни даљи изглед северног обронка Кубаше прегледати. Ал' гледајући са врх западног обронка код Задоме јужно, могла се између Шњежнице и Трусиње по

велика црква видети, а преко ње колико је год око догледати могао, не беше нигде брега.

Из свега реченог види се, да западни покривак брега, који се од Шмезице повлачи, јужно иде као и источни страна као пре споменуте долине, да између тог оброна и источног краја Кубаше низа лежи, да је на тај начин равница Неочиње од Жуне, долини Дабра као и од равнице Љубиња једним брегом одељена, и да је по томе на југу све више нагнута долина.

Кубаш је доста висок брег. На северозападу је према Бретани до Стоца врло стрм и стеновит. Јужно је наобрица коса и северозападном крајем Градине постаје просена, која се на северисточној подножју тога брега код Љубиња у равницу исто тако наплавну спушта, и кроз коју бујница Вуконштав у равницу јури.

Јужнијешћеој крај равнице Љубињске такође је наобрица Кубаш коса.

Јужнијешћеој од Љубиња и уједно као продужење Гранаде у истом правцу, подижу се два релативно висока брега Завала и Илија. Они иду и даље и као не као коса, јужно. На источној страни њиховој део их једна низа од поворке брежуљка који су као продужење косе, што с источне стране равнице Љубиња јужнозападно иду под именом Неум, Јавирак, Грбети, и Кичање на Трбнџици. Северисточно иде овај низ брежуљка долини Љубињора, што од северозапада југоисточно или брегу Гливи иде, према којој се с северисточни страни обронак савија.

Долнина Требињштице почиње на шест сахата северноисточно од Требиња и повлачи се све до тога места као дубока провала од стрмих и стеновитих обронака, која се код Требиња у долину шири. Два сахата западно од Требиња сврће она к северозападу и иде у том правцу још пуних осам сахата. Но десна обала остаје увек висока, стеновита и врло строга. По томе је напред споменуто помишљите на југу дубоком цувотној Требињштице строго ограничено. И само на северозападу иду од Кнџаше и Градине грање јужнозападно с једне стране око Поцора Требињштице к северозападној првон Влаштице, с друге стране на лепој обали Брегава к Неретви и т. д. к мору.

Требиње лежи на подножју брега Гливе, виси врх северно од места знатно надмаша високо земљиште. Западно од Гливе лежи брег Илџаџе. Код погледног сад одсека у долини, кога источно од равнице Гавкога и од Кољечке реке, северно од Шљезкине и од Кнџаше, западно од Градине и даље на целој јужној страни Требињштица ограничава, то га с правом можемо назвати узвишеном равницом, која две низе има, од којих се једна северно у равницу Ненесовље спушта, а друга је затворена долином Дубокир. Гледајући северно са врх Кнџаџа, чисто се уочи око јединственим призором голих стена и вихотаце ти се питање намеће како могу овде људи живети? Окренеш ли се к југу с ужасом би одскочио изтраг испред дубљиве Требињштице долина

Не знам како да почнем, да описујемо ово земљиште, које је с свим споменутиим више извора Брегове спојено, јер по досадашњем начину не ће ни поћи за руком. Стога држим, да је најбоље, ако с главне тачке почнем, па ће се тако и свега сама собом показати.

Тај део земљишта лежи јужно од Брегове, источно од равнице Невесиња и Неретве, која га чак до Брегове ограничава.

Јужно три сазата од Коњица подиже се спојена маса Ђорашинаца северно, и Обрђина јужно. Црпа показује северне дубоке гудуре, из којих поток Неретва тече. На њеном северозападном оброну јужнозападно и не далеко од Хан Ђорки показује се друга гудура, која се у улазу долина спушта и шири, а после једнога сазата сузи се као прота, сврће јужно и улази јужноисточно у долину Неретве. Поток Језеро тече том дубоком просеком.

Имећу изврх споменутог потока и Неретве и једне стране, а између језерова усека с друге стране, понавља широка и висока копа Врабац или Враб од Ђорашинаца источно. Њих део до 800 корака висока равница с југа и северу. Та копа иде између Неретве и Језера јужно, те и свршава се у путу између воде и високе Височице.

Гора на јужној страни Језера зове се Влак.

Западно лежи високи, стрми и стеновити обронак, испод кога се зуб један све до савита долине пружа. Тај исти обронак иде још и даље, јужно као Липета уз поток све до Неретве. Врх

Липета обронак јесте на подножју јужног обронка
високе косе Обрљаве, која је са Борашницом ује-
динена, и продужавајући се даље западно испу-
њава цео кут, који Церетва својим јужноисточним
и западним вртлом сачињава.

Јужни је обронак те косе која је врх зубастим
стенама крупнага сиве до Зимскога поља — преко
по друг савата од врха Липете-обронка западно
то и стениват. Од подножја и између Зимскога
поља и Липете шири се гола и стеновата узвишена
равница Батијевца јужно све до Чрниња, која као
доста висока коса од запада источно иде, и ово-
јим јужним стрмим оброном равницу Невесиња
северно ограничава.

Од западног дела гореспоменуто косе — од
Обрљаве — иде исто тако велика коса Порина, с
почетак јужноисточно и са тим пресеца се са овим
равним, које је као почетак Зимскога поља. За тим
се кружа јужно између Церетве и Батијевце све
до северно-северноисточни од Мостара. Ту сврће на
један пут као Вележ источно-јужноисточно и свр-
шава се северозападно од Невесиња, преко од Чрниња,
врло стрмо.

С јужне стране Порина пољем кратка коса не-
точно и свршава се у окруженом брегу Врбушнице
на Зимском пољу преко од Батијевце

Јужни обронак Вележ то је одсек, који се као
узвишена и стеновата равница јужно у врло стрмом
обронку на северној страни равнице од Мостара
свршава. Источно од Кљатаја дели га нишња, која
источно иде и код Невесиња почиње од Бишана.

Но оброци ових висина изумижују се северисточ-
них на Порину, врло су стрми. Врабац, Борапница,
Влах, Липета, Порин и коса до Вележа све је у
шумовито. Вележ је гола стеновата коса ка' оно
Дебршник.

Овде бих имао још приметити, да је западна по-
ловина оне косе што од Борапнице западно у са-
мнитак Неретве удам, много ужи, него што ју на
картама показују, и да је западни врх збиља много
нижи. С тим добијају на картама сарањени јужни
оброци Ђутовац, а особито Зеца и од чести Ра-
душе свој природни облик. Са јужног краја Зеца
могло бих врло добро брегове прегледати, да није
било податком магае.

Јужно од споменуте линије, коју источно од
Багаја справ Невесиња једна линија означава, пири-
се по споменути границама горњито земљиште си-
дне различне површине. Источно, виши део дели
опет једна линија што од Багаја к Стоцу иде, од
мањег западног дела од Дубраве и повлачећи се
као јужноисточни наставак Подвележа даље, свр-
шава се јужно код Стоца и даље северисточно
према Брегани као Хртуд стрм и стеновито. Од туд
назад и горе споменута Трусица. Њен обронак
стоји северозападно са обронком Башине као за-
падна граница равнице Невесиње у свему, само се
јужнозападно од Љубовића спушта узда долина,
према коју увек кад је више поток тече. Западно
почиње изобрица према Дубрави, а са там се на
целом дужи изгнутом земљишту само висва коса
види, која се један сахат западно од Стоца подиже

и северосеверозападно под именом Пресевац, а ввоније Губавица и Ђуки цовлачи, јер је на истој најугоднији пут од Стоца до Мостара.

Све не споменути обрваци тога земљишта према Ђуки, Неретви и Брегани јесу страни и пронађени. Бишона и мала део Хргуда су шумовити. У Дубравни има више шуме, иначе су овде расли (дубрава) што и само име показује.

Хргуд и Кубањ спојени су једним понором на јужнозападној страни долине Дабар, јужнозападно од Требишња, које је у једно и почетак долине Брегане. Западно-северозападно и око три саката од Стоца стоји усамљен брег Прен, са кога се већи део Дубраве, а особито цело земљиште према југу прегледати може. Око шест саката од Пренја јужнозападно подиже се брег Жаба, што и сам обнор надмаша. Одатле се подиже поново земљиште северноисточно, и северозападно земљиште или земљиште на левој обали Брегане надмаша оно на десној обали, но врло незнатно. Све што год се догледати може, шума је накривила.

Следујући равнији воде северозападно, могу се теж вод Ђитовиња задржати. Одатле ступа вртња коса на десну обалу Требишњара све до Неретве, но ово сада више обрвцама.

Одавде па до Дубоког потока не познајем јужну нилбраницу, али не верујем да је онава вртња као што ју карте показују. Између Дубоког Поља, који јужноисточно тече, и Неретвице (обе долазе од Зеда), која у прав мах источно иде и с првим се

састаје, има кратак зуб Зеца са врло стрмим обронцима. Даље западно иде од Зеца између Неретвице, Базне дучице, а за тим Праме све до Неретве велика широка и висока коса, која се на Неретви Кривотици зове Ђако још и даље изгледа, не могу назвати, јербо је, као што рекох, све јужне дубљине густа магла обuzeла, и тек поједине стене високих гора провириваху на левој страни Неретве. Обронци према Неретвици и Ђавој дучици необично су стрми.

Између Прохорског потока и Раца подиже се на обронку Радунше високо брдо Кољиврат, које се нападано врло стрмо спушта и дивну Риму источно окружава. Од туца настају јужнозападно од истоинте привала преко од исте такве привале на Мигленици узлица врати, кроз која Рама на улога излази. Јужноисточно је мала изабраница.

2-га Грана.

Чигавац ће се уверити, да није биш лако описати оне брда и долине све по реду описати, и поред онога карактера целог земљишта. Оно је, као и пре Ђавоти одсека, чудно степовито, испрекрштано многим долинама и брдима, а често се састаје и с другим границама, што од размеће воде излазе. С тога ћемо овде још мање на ред изићи, али тим више у читавца важиће и стрпљења молим, и особито још кад на карте погледно, која би нам својим перомешу показа олачишала.

Оно се протеже од размеће воде између Рама источно и Шујине западно и уједно је јужноисточни

наставан високе Купресе. Међе овога земљишта ове су: источно Рама и даље Неретва, јужно Петина и западно Шујица Миљача и Студено врело.

Источно стоји дакле јужни обронак Радвашице преко Клавашице са северисточним подвожјем Ђубуна и Дашника у свези Клаваца се савија на источно у дубоком пражеху између Радуша и Дашника.

Љубуна ограничава својим северним обронком јужну равницу Радну а подиже се као висока коса на јужноисточном обронку Паклане, која северно са равницом Дупом граничи.

Северисточно се састаје Ђубуна са Дашником који са Радном повлачећи се источно, помету дубоку пронаду чини, западно граничи му источни прло стрни обронак са Рамом.

Јужно се састаје Ђубуна у врху са Дашником и са Врином који се западно од Дупа као оштри стена подиже. Он се повлачи као висока коса источно, и савија се према Неретви у степовитом и стрмом обронку. Јужно од Врине повлачи се много нижи Либ, која код Сеонице на своје западном крају северно поклази, те у том правцу као високи оштра и степовита коса — прави Либ — северним својим зубом помету долину обухвата и источно је ограничава.

Два сахата источно од Сеонице састаје се месточна пруга Либа са Јврком и Конским.

Коњско је доста висока коса, што северисточно од Пробитна иде, и с Гвоздом се јужноисточно састаје. Гвозд је западни део високе косе, која напре као

Варда, а после као Чабуља растући источно иде. На Неретви савиће у правом куту и југу и спусти се знатно западно од Мостара према Заовици.

Заовица иде јужноисточно између Мостарског блата и Мостара, а њено продужење Њемачки брда опет северноисточно од равнице Мостара, све до Неретве, преко од Буме. Од Њемачких брда повлачи се јужнозападном страном Мостарског блата јави обронак и високој коси, која западном страном блата северозападно иде, јужно од Широког брега као Гртла западно, и савија се идући истим правцем до три сахата под именом Мамички брда, западно од Широког брега, где их вратио седеи северно с једне стране са Кочераном, а с друге са Врањцом саставља. Коса се сама још наставља северно, иде између долина Посушја и Имоског. Код Вињана ступа на аустријску област.

Од Гвозда се подиже јужнозападно висока коса и састаје са Врањцом и Кочераном. Овај последњи подиже источно у Мамичко поље, а тим се затвара убо Мостарски блато са саву страна.

Јужним обронком Варде постају две мале узвишене равнице, горњи и доњи Црњак, иначе су обронци изузимајући оних западних и јужноисточних од Блата, сви стрми.

Ја нисам северне обронке Коњског, Гвозди, Варда, и Чабуља видео, но опет могу по поузданим изворима казати, да од тих обронка и јужног од Врања, узана и дубока долина Дрежњина постаје. Сад се морам Јарму повратити.

Он полази са северозападног врха Коњског

у поредо са Либом западно све до потока Студеног, и ту се на поворним тога састаје јужно са Црвљеницом. Црвљеница је ниска коса, која се јужно не далеко од Сеонице подиже, и јужно дуж Миљачке и Студеног прела иде. Ту се зове земљиште Навратци и спушта се према долини Посушју врло стрми.

И тај обртак полази од Радована даље источно, и састаје се са мањим обрнком поменуто Вранице. Земљиште, које је источно од Коњскога и Гвонда, северно од Јирма, западно од Миљачке и Студеног прела и јужно од долине Посушја ограничено, сачињава помањинске стеновити и голу узвишену равницу. По Гвозду је дивна шума.

Гртаа, и косе Кочерин, Враниц, Радован, један део Врвна и Дашинк покривене су шумом, иа Црнци су саме стабљике, више се виде још шиправа и врло слабо дрва.

3-ћа Грана.

Ова се притеже од Виторога, где се све горе састају и од Црне Горе, те тако иде као високи стеновити коса Хрбине југоисточно, и ограничава североисточно равницу Гломајску, а с друге стране истоку равницу Бупреску. Југоисточно подиже се она огромно у Цицери, коју кратка али висока североисточна коса са још вишим Малованом саставља.

Одакле иде југоисточно ниска широка коса и Љубуши и Цаклини, која равницу Бупрес и Равно

Југоисточно ограничавају. Спрат Сунца и равнице Дуна спуштају се ова нагло.

Југоисточни обронак Цинцера и кога, што се Милану пружа, спушта се такођер нагло спрат Сунца.

Јужни је обронак Цинцера одсеб. Краг, од кога се ниска коса под истим именом источно Тушници повлачи. Северни обронак иш кога се оним споменутих сачињава голо, стеновито крнито. Спрат Сунца код Мокроноге је врло стрм. Тушница је врло нодем брег између равница Дуна и Лијенна, и на њему су са свју страна стрми обронци. С јужне је стране спончав виском, широком и стеновитом китом, која се даље јужно са својим напидним обронком на ивицу Ђушко блато, а с источним, северно од Цантичког моста, на јужни део равнице Дуна спушта. Јужно га прекида стеновито нела, а тога се а ноне јужнонавдним краћу део Звездан. Источни део Кујавица, повлачи се десном обалом Студеног вреда јужно и спушта се спрат Вишаниха врло стрм. Између извора Милачко, која северно и штона Студеног вреда што јужно тече, протеже се од ове косе један део Црљеница. Тако постаје и свеча те гране с пређашњом, а уби. Дуно патворен је с јужне стране.

Милан је шумовит. Тушница је тек од чести, а стеновити коса, што се јужно од ње пружа, обрада је виским дрвима и побуновима. На Хрбинициде се жестилице побунић, иначе је свуда голо

Још нам ваља као нијансу споменути пространу, степовиту област, која се од Тушнице западно у

равнину Лијевно између вода Белогаче, Жабљака и Стуоба југозападно од Лијевно понавља.

Од Шатора, као дела размеће водене повлачи се висока на врху шумовита и стеновита коса јужно између равнице Гломај и Лијевна.

Од Шатора, где северно још једна краћа ниска коса од прилике према обронку Црне Горе и између северног дела равнице Гломаја и Цода.

4-та Грама

Четврти и последња грани почиње од Ујаница саутаје се југоисточно са Мрчајем и пружа се даље. Од овога се протеже југоисточно непрекидни ланац под именом Ђнат, Троглан, Пролог, Висинаба, Стрица и најзад Каменшница, која се неточно од Ђушког блати одијећ стрмим стеновитим обронком свршава. Северни исто тако високи и стеновити обронак то косе, граничи целом својом дужином равницама Граховом и Лијевном. Сви су ови бргови шумовити, осим стеновитих шеста, само је јужни обронак Пролога према Бијелом Вршијегу го. Остала ми је јужна област с леве обале Цетине непопната.

Ја сам у описивању гора у Херцеговини свима на облик пазио, а облик површине, да не би једно исто два пут долазило, оставио сам на посматрачу.

Као што сам већ напред казао, Херцеговина је сва крај, и осим споменутих, ниских равница свуда стеновита. С тога су проласци врло ретки или тешки.

После описивања гора у опште, држим да је најгодније појединим деловима, који су од њих окружени приступити. Они се по својим својствима могу убао, ратница и котао. Јер није је померо даво мњење, да се само на тај начин, најпотпунији појам о овршени добити може, који ће се једније опшом река и низа усавршити.

И колико је језик богат, никак не може, тако рећи, будаљених правилима природе одолети. Тим хоћу да речем, да је реч убао, са одаиrom на овој постанак пуно значајна, и да је њен појам нише ошширан, но да бих је бех претходног опредељења употребити могао, као што је лако увидети само из тога узрока, што се онде са свим о не познатом предмету говори. Не ћу нову реч новати ни досадашњој ново значење пришивати, него ћу је само у њену значењу онде ограничити, да се не бих понео. Ја ћу се њом послужити само онда, кад ми треба нижу из води описати, која се с једног гледишта прегледати може, и која је нише мање са свих страна бреговима окружена. Таква има у Босни и у Херцеговини

У Б О С Н И.

1-и Убао.

Иван на Беоштина, што је Беошине долази, и на Ступчанци сачињава први убао. Јужно од Олово почињући окружавају га обрвца Курјаче, Рахови

пото, Барауле, Озрена и Романија; источно га деле од Гласинаца Кнежине, северно је обрван на левој обали Дунавца, а на десној обали Дрињаче, према западној коси, од које се надавао као што је напред речено, јужнозападно са свим до Криваје протеже.

У угао између Ступчанице и Биштинце удали са истога ниска, шумовита коса са стрмим обрвацима.

Цела је низа врло коса и стеновито покривена, по којој су тако амо рбунићи и ниска дрва нарасла. Са више тачака може се прегледати, и протеже се са запада на исток до четури сазата.

Сматрајући са врх Озрена уједињене брегоне Кнежине, чине се као више нагнута низа, што западно кроз стеновиту проваду пролазе, кроз коју једна Криваја тече, а источно се са Гласинцем, и јужно и северно с Кнежином спаја.

Смолни је, од прилике, виши од Романије, а Романија опет од Озрена.

2-ги Убао.

Друга убао сачињава област извора нелике Усоре.

Ја сам га гледао са врх Црнога врха, јужно од Тешња, дакле само из даљине. И гледајући одатле нагледао као школожа, у које је свршетак североисточно окренут. Западно, јужно и јужноисточно окружавају га стеновити гребеном крунисане горе у округ. Јужноисточна је страна са Дубом виша од друге. Дубо има своје име од дубо

ног снега, јер преко целе зиме лежи на њему снег. Коса, што источно убао окружава, у почетку је, т. ј. јужнозападно од паланке Нови шер-
неча, и после подиже се северно у Црни врху. И
ако је зима била, ја сам с великим задовољством
гледао лепу пшчу, која је на Вајсовој карти врло
добро снимљена. По свој прилици биће, да ју је
и он са Црнога врха пронашао.

3-ћи Убао.

Трећи убао заузима, и ако не биш са сном,
средњу област реке Укрње с јединим делом области
Усоре

Северно је ограничена Мотајница са својим огроп-
цима, западно Даветина и Црни врх, јужно Скат-
тавица, па онда коса што од запада источно иде,
т. ј. од Укрње великој Усори, а најпосле оброну
Црнога врха, до Тешња, источно изданик од Цр-
нога врха до Усоре и даље висине које се од југа
обладе поменуто реке заједно код Добоја према се-
веру до Дервенте повлаче, где полазак за Укрњу
ступњу.

Као што већ споменусмо, највиши су Мотајница,
Црни врх западно, Скатавица и северозападни део
Црнога врха, западнојужнозападно од Тешња.

Цео овај убао непрекрстан је мањим већим
косина које се с округлим бреговима, а од чести
и са врло широким земљиштем састоје. С тога је
земљиште појављиве неравно. Она је још и многим
мањим потоцима продокан, а местимце и шипра-
зима, високим дрвима и мањим шумама покривен.

И то би било чудо дивца овозања, кад би је јуди
само ајдаи уживаја.

4-ти Убао.

Ивау на Сани и Гомоници или око Приједора
изгвора северно Бозарац и западна пруга, источно
која између Гомонице и Врбаса, јужно Береге-
ница и западно ниски брегови на левој обали Сана
Низбрдња назначених висина врло је мало коса,
и губи се у равном делу Приједора и Тимарн.
Гледајући са висине северно од Приједора, подижу
се јужни брегови, и обзор је ограничен тек даље
јужно као косом, што се с истога западно повлачи,
и преко које се још и Цриљница подиже.

И то је као и прођањем, диван предео, ал'
још више измочен. А особито га је лепо погледати
са брега између Бронзеног Мајдана и Биње Луко.
с кога се и Берегеница, и издаци на десној обали
Гомонице виде.

У Жерцеговини.

1-ти Убао

Овај убао обухвата област речице Лешнице. Се-
верна граница до четир сахата дугачка, и источна
до три сахата, сачињавају прав угао, према коме
јужнозападне меће исто тако само са краћим крако-
нима са југозапада полазе. На западу и југу сје-
дињавају се.

Тај убао дели ред брегова у два дела, који
с једне стране од Тртва, а с друге од доњег

Црнца полазе, и које се код Широког брега на Лештици скупају.

Јужна је долина, која се од истока западно читав сахат шири, равна и слободна, и зове се Мостарско блато, јер се Лештица ту сваке године исушава. Северни је део све до Мамичког поља на западу, од кога је један део — Пољак — обично сваке године преко јесени у води, каменит, стеновит, и са овим шипразима и многим дрвима обрива. Она није nigде са севера јужно од једнога сахата широка.

И то земљиште није управо убио, него однојена стеновита дубина, из које само испод земље, Лештица тече. А ја сам је узео као убио на то, што је доста велика, а осим тога, што је различите врсте. Оно је доста високо, јер од Буњског брда три сахата источно од Мостара, види се један део Јовора северно од Завице.

2-и Убоо.

Овај убоо Рама, јединствен је. Као што већ пре речосмо јужно га окружава Маглаеница, алиједно Дашаник, а источно Колибрат, кога високи стеновити и врло стрми обронци са свим до земље допиру.

Северно га окружава Радуша са исто тако стрмим и стеновитим обронцима.

Јужноисточно сачињавају стеновите пролазе Колибрата и Маглаенице излазак речнице Раке. Цела ова четвороуглава просторица није већа од једнога сахата. Призора је дивна и ускитљива.

Тај убио са Провором, то је горња Рама, а
ниже реке до Неретве, то је доња Рама, о којој
шематизам босанских калуђера вели: Ubique terribi-
litas turibus et praescipitis referta.

Сад прелазим на равнице, јер оних земаља,
што их имао час описасмо, нема више. А оне што
су на оне мале, или су равнице, или долине речно.

Равнице.

Све равнице, па и слободно неравно покривно,
напуштајући Посавице, воју се без разликe појде.
Ја ћу праве равнице редом навести, а васије тог
опо миље, и особито ћу оне, што долинима речним
припадају, при описивању истих уплести, те ћемо
гадо и могућно ометовање избећи.

Наравно је, да вам овде најпри о најпростра-
нијема говорити, а те су на Сави

Посавице.

Под Посавицом разумо се овде она плавина на
Сави, од Дрине и Босни, коју јужно надавци Ма-
тевице, Ветренџа и нижих гора код Градачца
ограничавају. Дужина са југоистока до селеро-
летачне границе наноси осамнаест, а ширина три
до четири сахата. Она је равна, и прошарана је
само неким малим брежуљцима, што се као ниско
хрме провлаче, од којих је најзначајнија ова, што
се Дубравом са запада источно иружа.

Плавина је била некад сва у густим шумама,
којих је доцније остало, и сад се само још у
равницама Бељинске нахије врло прошаране од рав-

личитих дрва налазе. А местимице се налазе још и по мање шуме, као у околини Жабра, Марковаћа поља, Порабрице и околи Дубраве.

Земља је обично подводна, па кад Сава у кишно време навије, и кад потоци прелију, то је онда увек зајо по комуникацију, а особито од Брчког преко Вуковиха у Шамац.

Овај кратки опис написао сам по речима мог пријатеља, у шта се могу погледати. На другога се нисам ослањао: а ја сам долазећи са Утес Тулаи у Посавину, сам само пут од Зворника у Брчко прешао. —

Равницу Турско Градишке ограничава јужно-источно Врбас, а западно кога Крњш. Она је осим два места, која су са свим обрасла, више слободна, чиста и зиратна, а местимице и не обделана.

И сад се понаје још око обале Ровике по многим грдним, сухим и испуцалим храстовим стабланима, да је ту морала некад бити дивна растоба шума.

Северно од Зворника шири се горе поменути равница између Дрини и Мајевине, и између два навоја — Вратолочије и Јасенице. — Њено ширине са севера јав југ износи два сахата, а са истока на запад три сахата. Она је највише зиратна и зове се ралачно.

Мало више на Дрини окружавају јужно Јадар и северозападно обронци косе, што од Јадра Дрини иде, лепо равницу у виду троугла; дугачка је читав сахат и са свим је зиратна.

Поменути равница Гласинци — Гласинско поље

— пружа се између Романије и косе Гласинаци, која са севера јужно иде, и широка је највише три четврта сахата. Она је после сваке јаке вишеводна, а на јужној страни буду нека места Повори и потоњена. Када оде вода, а оно се лети земља овори озго, и не може човек преко прећи. Она се не обделава, али даје сваке године много сена.

И на североисточној страни Гласиначке косе протеже се једна равница од североистога јужноисточно између села Ведрића и Кошутце, а постаје на обе стране све ужа. Између Кошутце и Ведрића није шири од 2500 корака.

Равница Сарајевско поље на Босни, лежи добар сахат од Сарајева. Њу ограничавају Игман, јужноисточно обронци Трескавице и Оврен — Гриховица — на северно исеки надница брегова, источно Риховица.

Њена најдужина са истока западно износи два сахата, а она са севера јужно скоро три сахата. Она има четири надница — прво јужни надник, који између Трескавице и Игмана и Тагорју, даље Фочи или Невесињу иде, друго источни, који источно Миљцима долином у Сарајево иде, треће северни, у долини Босне, и четврто северозападни у долини Блажуја, а одавде к Мостару, Крешеву и Трапизку.

Обронак је Игмана врло стрм, други исеку тако стрм. —

Узвишена равница Подражница пружа се са

Јужноисточнога подножја Кука — јужноисточно од
Бључа — скоро три сахата јужно-јужноисточно. Њена
је најјача шерица један сахат Западно ју ограни-
чава Димитров, јужно Лисина, источно обронак, што
од Кука Варцарвакупу иде. Сви су ти обронци струн

Она је са југа северно подељена Дађавицом,
која се код Кука спушта, а великом провалом у
два дела подељена. Кук је највиши, Димитров и
Лисина тавоћери су високи, а коса на северноисточној
 страни ниска је према оцима, ал' само релативно.
Јер је цело земљиште узвишено

Разница Петровац протеже се скоро шест са-
хата од северозапада јужноисточно. Широка је од
прилике од три четврти до два сахата. Њу огра-
ничава јужнозападно Црљиваца, јужноисточно од
сањане косе, северноисточно Срветица, Сапновац и
Гисонац, а северозападно стеновита ниска коса, што
од Вртоваче и Бјелају иде.

По местима Бјелај, Петровац, Буковица и Дре-
нић поље се и околина разлике, Бјелазско, Пе-
тровачко, Буковачко и Дренићко поље. Северова-
падин је део код Бјелаја и Вртоваче слободан, ратан
и сиво ва подножју високих брегова обделаи. Даље
Петровцима је средњи део стеновит, и обрастао је
ретким дрвима или шипрацима. Јужноисточно је од
Петровца поље чисто, а од равнице Буковице оде-
љена је малим кумкама.

Јужноисточни је део код Буковице и Дренића
плодан, а друго је поље више стеновито и веома
од Петровца до Бјелаја више поље

Под Купресом разуме се цело земљиште, које је познатијим горама окружено, и то североисточно Клававица, Равашица и даље до Виторога планине, јужно Цинцер и Малован, од овога у јужно-источноме правцу Пављина, и даље Љубуша до Клававице.

О овима границама споменутих равнина Купреса не може се нико посумњати, и ако сам ја само на јужноисточном крају њихову био, то јест на Равном. А слободно о томе с тога говорити, што сам са севернога обронка Тушнице, Пављину, Малован, и Цинцер, а са Гложаја Хрбину на ведроме и чистоме дану гледао, и још се поред свега од зналаца знаестко.

Купрес је тако интересан предео, да никога не могу пропустити, а да не кажем оно што сам видео, тим пре, што још нико о томе, бар још нико је јавно познато, речи не рече.

Он се протеже од северозапада јужноисточно, од Виторога и Љубуши до десет сахата, на северозападу широк је до четир сахата, а јужноисточно код Равног има од запада источно добар сахат.

Ниско и широка земљиште поплави се као вода од равнеје водене на северу јужноисточно и Пављини, и дели Купрес у два неједнака дела, т. ј. у праву узвишену равнину Купрес, и у равнину Равно. Његову праву величину и облик његов не могу бити јасно нацртати, јер се беше густа магла спустила. Но овоме је опет извесно, да је рав-

ница Бупрес два сахата широка, и много већа од равнице Равнога; да преко ње два повелика потока теку, Мартаћ и Милај, и да се ту више тако названи језера налази, која никад не усипу.

Од равнице Равнога видео сам само јужни део до 2000 корака од Ђубуше северно. Од југа северно много је дужа равница, и нека нигде воде, осим нешто горских извора, и ако сам добро разумео, Бупрес је са сапх паг.

Црете, Хрбиня и Пактина подиже се врло мало над равницом Бупресом, с тога пржи, да је Г. Амн Буџ нигде Бупреса омањно, кад је рекао, да је 2000 корака висока, а Сарајевско поље 1700 киљака.

Равно се може назвати највишем равницом у Босни и Херцеговини. Обе су равнице потпуно потворене, и воде Бупреске теку само испод њих.

Равница Гломаја, Гломајско поље, пружа се са северозапада јужноисточно до девет сахата. Ширина јој је између једнога сахата и 1200 корака.

Њу ограничавају северно Црна Гора, северноисточна због, која се од Црне Горе и Хрбинис, источно од северног обронка Ципцера, и јужноисточно од Бухве, и даље Старију стени повлачи. Даље ју ограничава још изапаж Старе стене и Шатора. Осим обронка Црне Горе, овај је других брегова стеновит и врло стрм.

Равница се састоји из два дела различите покривке. Северни је део каменито земљиште, и над њом јужни са пуних шест хвата, и спушта се стрмо. Јужни део има равну земљиште, које се

само на близу може разазнати, и потпуно је затворен, а воде му се губе у земљи

Равница Лијевањска, Лијевањско поље, ограничено је северозападно Аншком, североисточно Ђобаром, Каменицом, Јадовином, Малешевцем, Шатором, Старетином, Бушвом и Крутом, источно високим паданцима Душице и јужним продужењем јужнозападно Мрчајем, Гњатом, Троглавом, Прологом, Стрмцом и Каменишницом, и то тако, да је са свих страна великим брдима, а само с јужне стране Лијевањска високим окружена. Извори су им, као што већ рекосмо, врло стрми.

Дужина је Лијевањска према северозападу длакавост саката, ширина је како где, а највиша је близу Лијевања, т. ј. око два саката. У врху Шатори сјавља се та равница, и цели се једним увишеним мекшићем, што се тим теснијем повлачи, у два дела. Јужно од Лијевања цели узвишено мекшиће, што од Тешнице Каменишници иде, Лијевањско поље од Бушког блата, које код Ержана на аустројској граници осам саката од Лијевања — писка меса прескида, те тако постају Лијевањско поље, Грахово, и Бушко блато, три угла. Њихова вода усипе у њиховој области

Велики део равнице — Лијевањског поља — потопљен је водом од јесени па до пролећа — па и кад су велике суше, опет је велики део, североисточно од Пролога, непрелизна мочвара.

Иста је така и низа Бушко блато. Вода испре-

кршта пут тако, да се по беспутицама на обронцима тумарати мора. —

Равнику Дуванску — Дуванско поље ограничавају северно Цаганив, источно Љубина, Либ, и Црљеница, западно Тушина и јужна вода, и јужно мора, што ову са Црљеницом поже. Она се протеже са севера јужно четири сахата, а широка је два сахата. Од Тушина иде источно широка, равнина, али са свим ниска коса, на којој је Жупана, и равнина крај Сушца. Иначе је са свим равна и ниска. Овим последњег места, нема ни где ни једног дрвета, а поједине куће, или све у скупу нагибају на обиму равнице на подножју стрмих обронака као ластавичина гнезда.

Ја сам први пут видео ту земљу прих пољем-барских дана. Дани беху топли и ведрни. И поред свега зеленила снега, и закрпе неистеке, нагледаше она са нагонице своје и оних стеновитих гора, што је окруживају, мртво, и не побуђује ни најмање осећања у човеку.

Два дана доцније покривао је исту земљу снег. Снега се виђаше само снег и годе горе, а између њих је био врло тешко разнакати куће, што би само добри познаваоци овога места могли. Други је утисак био хладнији од изненадне зиме. И Душа је убао Његова вода настаје у једној чистој реци на западу.

Равница Раванга широка је једно по сахату вода на јужнозападном подножју Коњскога, ограничена је јужноисточно Гвоздом, и северозападно Јармом. Јужнозападно протеже се веома И само

око јужноисточнога краја равнице види се шума, друго је сие паго. Северозападним делом равнице поклачи се са северозапада јужноисточно више стеновитих брдина, које се из земље подижу. Поток Један, који на истој равници истиче, усније недалеко од Ђоњскоме.

Равница Мостарска, Мостарско поље, ограничена је, као што већ рекосмо, северосевероисточни оброном Подвележа, јужноисточни Буном, јужнозападно Немачким брдом, и северозападно код Мостара бргом Хумом. Са свим малим део тога је на десној обали Неретве.

Међу Подвележа и Неретве поклачи се од Буце са свим ниска равна, зирати кова, северозападно све до средине равнице, где се наједнакава. Остали је део равнице каменито поље, а по њему су триасти обронуи. Од Мостара до Благаја или Буце има два добра сахата, од Благаја до Немачких брда три четврти сахата, и то је највећа широка равнице.

Као што пре споменусмо, обронци су сви страни и Неретвом расцепљени.

Равница Ђубиње је троугаоница од својих подружја сахата дужице, коју северозападно јужноисточни Кубаш, јужнозападно Градина, а источни брегови, који се све више дижу, али које не поклајем, ограничава. То је висока равница, коју свакога пљуска, бујица Буквиштак потапа, која из усеља између Кубаша и Градине, међу селом Ђубињем у равницу утиче, јер вода нема куда да се надије.

Равница Невесиње пружа се са северосеверо-запада јужно-јужноисточно скоро четири сазхата, а широка је два сазхата. Западно је ограничена Вележ, Подвележ, Биштина и Трусина, јужноисточно Шњезина, источно Заломска брда, а северно Црњи. Обронци су врло стрми. Северни је до свг до врх Невесиња са свим раван, а јужни је неједнак.

Северозападно од Невесиња између обронака Вележа и Црњи продужује се још нешто миликиа, за тим је узвишено, гужовита земљиште од Зинског поља дели. Зинско је поље широка долина од својих 400 корака и почиње од усека између Обрљина и Порина, а иде између Обуђина и Рузњја источно, за тим између Рузњја и Ђа-тијевине јужно све до северног подножја Вележа.

Имеђу источног краја Црњи и северног врха Жабовитског брда, јесте дубок каменит срдук, који равницу Невесиња од једнога дела Перетве дели, до којег се од Невесиња за два и по сазхата доћи може.

Равница Невесиње такођер је затворен убио, у коме оних поменутих вода нестаје. Тако на пример и Колечка река, која источно од Заломских брда западно тече, и у земљи се раздваја, а за тим се опет западно указује и тако се дубоким својим коритом све до Пошора на подножју Трусине продужује.

Позива Дабар, која је у почетку доласта, настаје процепом Хргуда северозападно од Требетинца и ограничена је северноисточно Трусином, јужно-

западно Хригудом и Бутапом. Она је широка баш
добра по сахата, а дужину и друга својства на-
сам морао дознати. По среди тече јужноисточно
малп поток. Доцне у јесен превисена је та нива
већавом, и вода стоји обично све до пролећа.
Обронци су јој врло стрми.

Равница Гадачка - Гадачко поље — дугачка
је са северозапада и југоистоку три и по сахата,
а широка је један и по сахат. Њу ограничавају
североисточно Попишка, јужноисточно Сомишка, за-
падно Баба и Бјеласица. Њихови су обронци, изуви-
цајући многа дела Попишке, врло стрми.

Имеђу Сомишке и Бабе је степовито земљиште
врло младо над равницом узвишено, па с тога се
и томе та нивава Корито. Северозападно је равница
киселим земљиштем, које од Бјеласице и Попишке иде,
од долине Раваљетине ододења, и као убао затворена,
вода јој нестаје у једној већини на подножју Рабе.

Хумка Гад, раздваја долину од равнице, што
од Крца долази. По тој хумци морали се и земља
тако познати. На њој је морао некад двораци некако
бити, али сад му нема ни спомена ни трага.

Равница Нишњанска протеже се са северосеверо-
истока јужно-југозападно добра два и по сахата.
Њу раздваја једна коса, као заглавак што је, која
се издиже са југозапада југоисточно, знатно сави-
њена, и то у два неједнака дела, тако, да је
источни део једва 3000 корака, а западни више
од једног сахата широк. На северостоку равнице
изграђана се источно Жуна, а колико се протеже,
не могу назначити.

Северозападно састаје се равница са Горињим Цољем. Северно је равница, а доње Жупа Војинком, Сухоком и Ивањом ограничена. Западно обухвата цело узашено мењинство, које се од Војинаа јужнозападно пружа, и које се са споменутом косом западно од Ђрчавца састаје, а јужно се пролази у малим луку обронци Црногорских гора.

Сви су ови обронци стрми, стеновити и често обрасли.

Јужни део равнице на црногорској границаи обично је злив у воду.

Равница Цикшића је такођер потпуно убоа, вода јој истиче у Жупу, где је код Слика у асфалт не стаје.

Равница Траховска пружа се са северозападно јужнозападно, а са северозападних гора спуштају се ниске косе на њу. На југоисточној страни нису баш тако високи бргови, али обронци су им стрми. Сауда је стале и камење и гдетде се тек види по које дрво, или цбун. У тој равници не знам вишта више, јер сам је само с једне тачке гледао.

Ђрвско је доље врло чернина долина између Српетице и Ђајинца јужно, а између Шипа и Гривца северно. Широко је до 1500 корака, а дугачко три добра сазата од истока-југоистока, до до запада-северозапада. Чернина се источно у ушациој и шумовитој гудури између Шипа и Српетице. Бравско је доље било пашињак, па и сад још показују жеста краљевских овчара.

Гора лежи на подножју Шатора и ограничена је западно косом, између размеће водене, Црне горе

и Шатора, северно Црном гором, источни востом, што од Шатора Црној гори иде. Широка је три четвртн сахата, околни су брегови узимајући Шатора иски и паги

Голају, источно од Крца, описали смо јови напред. Он је врло стри и стеновит

Реке од шиконих областима, долазила и преливала

У Босни и Херцеговини има река, које отичу, и види се да отичу, и има омет, које се у пово-рама и земљи губе, и испод земље теку. Ја ћу назире оне прве описати, и то у истом реду, по коме сам и код гора поступио, а да тим ове друге, јер држи да ћемо тако и бољи и лакши преглед добити.

С а в а.

У Саву утичу све друге реке, које са северо-источне стране гора као развече водено, долазе. Она је највећа и толико позната, да би сувишно било, о њој још што говорити

Д р и н а.

Дрина долази одмах из Савом. Испитујући до-лавао сам, да она постаје из три друге реке, које у њу утичу, и то из Таре, с којом се Пива, у коју опет Суђеса утиче, четврт сахата више Фоче састаје.

Долине ових река, као и Дрине, све до Фоче, мора да су здраво дубоке, и често ни је обала тако тесна, да ни коза не могу проћи.

Од Фоче до Вишеграда, где сам видео, тече Дрина северисточно, изузимајући долину до Устухолма, Горажда и Вишеграда, алиста узаном долином, која је врло стрмим и стеновитим обронцима опкољена.

Од Вишеграда па до утока Јадра нисам видео долину, само горе, Семећ продужикајући се даље, и Удри, који леку обалу ограничавају, засведочавају бар с те стране долинасту земљу, изузимајући може бити Сребрничке околине; по о томе не знам ништа више казати. Подале од Вишеграда сужава се долина, а обронци су на левој обали врло стрми.

Ми смо већ споменули равницу на Дрини и Јадру. И ту се спуштају обронци оних гора са свим на обалу, тако, да само живице с теретом проћи може.

И тако иду они поред воде скоро читав сахат до северно од Зворника, који на маласку узану долину што се према Дрини повлачи, лежи.

Даље сам северно већ казао, како од Мајевце ниска коса Јасеница према Дрини иде, а више не могу ништа рећи, јер нисам ништа ни видео.

Дрина је код Фоче до 100 корака широка, код Горажда 190 код Вишеграда 220, а код Зворника 300.

Она је врло брза, а на две јој је само намењено, па с тога се до Љубовице и не може пласовити, а не може се из истих узрока ни регулисати. Од Љубовице, која лежи Босну са Србијом, тако док вода је дубока, па и на водико да је брза, опет би могле по њој највеће лађе пласовити.

Код Зворника сам видео турске даће мање врете

Више Ђубовије је дубљина како где Банзу Устукодина, био је један прелаз куда је само султан прешао са својом четом. За исто место, не зна се ништа више из ближе. Ниже моста код Вишеграда може се такођер кад није велика вода прегазити. Обични су прелази више Фоче, код Горажда и код Устукодина. На Дрини је само један мост код Вишеграда, један сахат више Фоче, а код Горажда се виде још каменити остаци једнога моста, који није давно био, а који би се опет лако могао подићи.

Дрински мост код Вишеграда је право вештачко дело, с тога заслужује, да га имамо изближе по-сматрамо. Он је, као што ми људи приповедаху, још пре 280 и неколко година тришком Ахмед наше Соколовића савидао. Дугачак је 220 корацаја, а широк је два и по хвата, а на среди до пет хиљамаксох. Садашњег година зидаше. Пре зидања подигнуше врло леп хан 80 корацаја дугачак, а 30 широк. Шест каменитих једноставних ступова држаху кров. Унаоколо на видовима иђаше ходник из великих, каменитих плоча до 2 корака над земљом уздигнути, и на сваком ивицем анду беше по једна камена, у којима живеше. Продужујући се јужно-западно стоји опет једна града исте величине, то је кука и магацин.

Но сад су то све развалие. Само је мост остао у целости. Он лежи на једанаест сводова, који су из самих резаних коцава, а где се саставају, свуда

гу оловом заливени. На десној обали ослоња се мост на два боја врло лепо подигнуту главну, а на левој обали може се тек у мост ући.

Зид се пружа још у правом куту на 200 корачаја горе, куда један поток тече

У долини стоји мост још цео, али на страни брега разорила га је Дрина, кад је један пут прелаз, и собом однесла.

На сред моста на бреговитој страни подиже се више стуба као неки кула, и ту стајаше дрвена коњица за стоку

О узвишма Дрине на десној обали, могу толико само говорити, колико сам с њеним видео.

Орава спада Чоотица, (Мухамедовци наговарају Чачотина и ово ж аспирирају). Она тече једном долином, која је три четврти сахата дугачка, а 300 до 400 корачаја широка. Иде с истока западно, и састављају је високе, стрми и наги обриси. Утиче у Фочу, па и у Дрину

Има једна речка и то свако јакне капе прелива, и зове се Пла вода И преко Чоотине води у Фочи неки старо рђав дрвени мост На десној обали Чоотине иде од Фоче пут у Чијовић.

Лин се улива три сахата више Вишеграда у Дрину преко од стеновитог брда Заглава, и на јужно-западном подножју брега Бујака. Његово је корито као и Дринино, десет хвата дубоко, и стрмим стенама овдавао.

Ржава долази са истока-југоистока по узацие стеновитим обронцима ограђене долине и утиче код Вишеграда у Дрину. У Вишеграду је дубока, п

више горе и још даље, маже се и прегазити. Еад год је митовато, расте она врло нагло, па стога, један сахат од Вишеграда има мост преко ње, да би се тако и пошта не прекидала. Па и код Вишеграда има мост. Друге узине Дрине на десној обали не познајем.

А међу побочним рекама Дрине на левој обали, морам једну пре свега споменути, и ако је веома видова. То је Ђистрица, која на Вајсовој карти под именом Илов долази. Она долази јужноисточно од Заторја, и утиче три четврти сахата више Фоче.

Још има једна река Улог, која испод исто тако названог села истиче и јужнозападно к Перетин тече.

Колуна је поток, који из једне долине западно од Устукотина долази. Не њу смо у описивању брегова споменули.

Код Горажда утиче у Дрину један поток, који из горе Рњена долази, и јужноисточно тече. Долина му је код Горажда до 300 корачаја широка, но сужава се горе. Брегови, што га окружавају, то су ниски издаци Рњена и Вражалићког брда. Он тече два добра сахата источно долином, а затим један сахат јужно и вазичаје сврће на подножју Праћар горе, јужноисточно. Оданде па све до његова улива у Дрину нисам га могао видети. Она истиче из узане, стеновите, шуховите и дубоке гудуре, на ко пута између Горажда и Вишеграда не далеко од мачога села Меџада до 300 корачаја од улива.

И код Праће беше нека дрвени мост али за

време мога путовања у Децембру 1858, већ је тако опло, да су се једва пешаци усуђивали проћи њега, а коњаци су ишли преко реке.

Долина Праће код исто тако названог села је 800 ворвак широка и ниским изданима Праће и Витез-горе затворена. Горе је према изворима све ужа.

Десном обалом тече Праћа, а на долини највећу горе Праће и Рањених потек источно, који у долини широкој од 100 до 300 корака изугајући као змија жарани места оставља. С тога се и зове та долина Бари.

На левој обали утиче у Праћу други потек Грачаница, који из Витез-горе јужно долази и код Хап-Подмитрв добар сахат више Праће тече.

Као најглавнија река на Краљевом долини Рахитица. Она почиње два и по сахата од Богатића (турски по картама Челеби Парар) и долази најпосле у прву долину Богатића, узвишеним и ниским надником Криван-горе. Она се придружује јужно до Богатице, а онде гврће јужноисточно, и сиршава се па 'вжоро онет у некој провали. Она се свстаје два сахата више улива Праће у Дрину са оном реком, која је највише 15 ворвак широка; доста је плитка, али тече брзо и пуна је драгог камења. Два каменита моста воде преко ње у Богатицу.

Долина Рахитице изненади човека својим лепим и дивним приказом. С тога ћу се потрудити да ју читавцу ма и из далека представим.

Она се као што већ рекосмо, са севера јужно

пруза, и ограничена је истоветно обронуцима Семећа и западно обронуцима Кована, који су у опште стрми, и који се јужно и недалеко од Богатице у полуверугу опет свстају.

Колико се год са врх Кована и Богатице догледати може, долази се Ихал у два дела.

Северни је део, гледајући од Богатице, степовито, исприваљивано и димљо брдо, са врло стрмим обронуцима, између којих једна речица тече.

Јужни део има само једну висину, т. ј. од Дебелог се брда понавља близу леве обале ниска коса, јужно све до јужнијестова од Богатице, и састављен са западним обронуком Семећа, дубоку и узану долинцу, у коју мали поток Глигитица утиче.

Између те косе и источнога обронука Кована испод Ихал једна 2000 корација, а са севера и југу читав сазнат.

А кад погледати са Богатице северно, онда се те можда растати од тина призора. И клима је блава. Ја сам гуда прозутао месеца Децембра.

На одавној Гавеници и Ковану дувао је тих, хладан ветар с истока, па и ако није било сунца, било је земља сирала до 8". Па опет је био нут блаван, и људи орали. Ту се налази и римских новца и карађених каменова.

Најоознатнији и најближи уљив Дрипе је Јадар. Он се састоји из Студеног и Топлог Јадра. Црпан истиче код Јадарника на северозападној страни Криљенске Плавине, и тече два сахата североисточно до Подгоре-хана, где се онда два сахата одакле код Заграђе с потоком Дунавцем састаје

Даље иде источно до два сахата једном долином, која је 300 до 300 корака широка и шумовити и стрми обронцима опасана. Та наста долина, што се источно пружа, иде још један сахат даље, и ње долази Тоцки Јадар, који западно тече, и састаје се још у долини са Студеним, те тако заједно под именом Јадар иду у једну дољу на северу, која је 800 до 900 корака широка. Одавде поклази источно, а одавде опет сврће на подножју источних брда к западу, и тек је три четврта сахата у првоме правцу течао. Западно тече Јадар преко Нове Касабе, свега до 2000 коракаја, а идугајући на том малом неком долином, иде северо-источно и спушта се у јавицу гудурасту долину, коју високи, врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, и који се у поменутом правцу још добра по сахата ниже Кушлата пружа, одавде Јадар на подножју северног обронка Удрца источно јури.

Јадар је мала речца, и може се у њеноме нормалном стању свуда, па и код Кушлата преганити. Но кад су јаке кише, набуја брзо, и тид се без моста не може преко. С тога и има неки дрвени мост преко Студенога Јадра, не далеко од уљина Тоцкога у Студени.

У старија времена беше и преко Нове Касабе неки каменити мост, али се у последњој години 1859 сруши, а сад су ради комуникације пометали саме греде на још тврде зидове. Ниже Кушлата на путу у Зворник може се Јадар преганити, а близу његова уљина има прелазак.

О Топлоде Јадру не могах ништа више дознати, но што сам видео и одеде испрочио. Дунавца је поток, и долази из узане и врло дубоке долине из подножју североисточнога обронка Краљевске Паланке и Сикире. Као што споменусмо, он се састаје код Подгоре-хана са Студеним Јадром. На левој обали утиче у Јадар некаква највећа грана Дринаца. Она истиче два сажата ланцано-северозападно од Кладиња, а спушта се у једну гудуру, која је висовим, стрмим и стеновитим обронцима Ћеборја и Мошуља описана. Одакле иде северно до 2000 кораци, а ондe тим источно између Братисловића и Градине. Одакле па до ушља не сам видео долину, но судећи по горама, мора да је степиљана. Речичић тече преко од Кушакта, где на неке гудуре стрмих обронака истиче.

Преко Дриначе воде у Кладињ два дрвена моста, и у њу утичу два потока. Северно и близу Равиња код Јадра тече један поточић од обронка у Дрину, и на њему су мост подемца.

Северно од Зворника тече такођер у Дрину са запада неки поток, преко кога каменити мост води.

Северно и један сажат од Зворника иде очет један поток оном леном, поменутом изјам. На њему нема моста, и ако тим путем и кола иду.

О уљавица Дринке северу даље, не могу ништа катне извороти јер не сам ништа више ни видео.

Позната и најближа река Пиве је Ћебоштица. Она истиче близу сеоца Висаре, из горе Мајевнице, и тече северно између изданјака те горе и села Мипера, где се врло узакка долина шири. Ту иде

западно, и поменутих правцем, а за тим узаном долином све до брега Пећника, и за тим источно, све уз неке мале брдјане.

Даље је не видех, али ипак стоји, да се идући северно, улива у Саву. То је мања рочица, али кад је врло кишовито, она нарасте, и прелије сву долину, па се опет брзо сасуши.

У долини код Пипера састаје се Сибонтица са Пећником, који долазећи са запада, добро по сахата ушном и стеновитом долином тек. Ипак од Сибонтице па до Босне има више мањих река, које у Саву утичу, али ја не могу о њима говорити, јер их не видех.

Од њих је познатија Тиња. Њени су извори у Мајевци и Ратиши, и утиче више Рајева Цола у Саву.

Б о с н а.

Босна извире на подножју Немања из Сарајевског пољу из више извора, који се у једну реку сливају, и преко које је 2000 корака ниже 60 порека дугачак мост.

Она тече равњем вијугајући се северисточно до Двора, одакле северно ниже улива Вогаче, за тим северозападно до Вратник хана, и добар сахат западно до Високога. Од Високога тече Босна дежом низом читав подруг сахата западно, за тим северно до улива Третишнице, а одакле северозападно до Казанџа. Од Казанџа подруг сахата западно, и северозападно читав сахат и четврт ниже Јовице и даље северно до Врандука. Ту се краће источно,

и иде даље у полуокругу око зуба Ораовице гора, до Ораова цоља. Одавде тече на кривудајући много североисточно до ниже Женца, а одавде добра дна саката источно-североисточно до Завидовића, одиле опет исто тако право све до ниже Добоја северно иде. Ниже Добоја скреће она западно, а па тим ужонијеточно од Которскога на један пут северо-источно, и достиже тако код Шаница и до Саве.

Прегледамо сад састојке те долине.

Двор је само сепце од неколико села на десној обали и североисточној страни ријеке Босне. Од Двора па до села Малешина на левој обали и преко од Влашкога брда, дикло у простору од дна саката, долина је стрим обронцима високим и стрмим гора на десној обали и обронцима нижим брдв на левој обали тако степњена, да једва кола могу проћи.

Од Малешина па до Влашкога брда све до Хли-Вратинца постаје доља широка, дивна и плодна низа, са лепим равницама на десној обали Босне и на левој Стабња.

Од Влашкога брда, западни виски наданак — иде у реку ниска коса, која се близу Стабњи на један пут сврћива. Лепа равници између те косе и Босне широка је до 3000 корака.

Иза ове косе даље источно, иде Чехерна гора, надијасујући га, као Варешко брдо према северо-западу и састаје се са Зарућем, које се јужно-западно повлачи, и са својим границама сав простор између Стабња и Третишнице све до Босне заузима. И тако постаје између споменуте косе, Чехерна и

Заруђа на горњем Стабљу ниаа. Ја јој не могу обиле по ближе означити, јер сам је само с пута с десне обале Босне видео.

Дугачки обронак Заруђа, што се јужноисточно од ове ниле пружа, добро је обрађен и многим кућама насељен. Издимајући њега сви су други шумовита.

Једно по сахата више Вратник-хана пружа се једна наданак као неки насип десном обалом Стабља све до Босне и сачињава тако на равном земљишту равнцу. Између те узвишене десне обале Стабљи и између оних споменутих ниских коса види се на обале Босне једно како се равно земљиште све до реке Заруђа пружа.

Од Малешиња горе пружа се левом обалом Босне једна равница ка хану, која је једна 800 корака широка. Вргови што је опекљављу ниски су и шумовити. Предео је чудо диван.

Од Вратник-хана на до близу Високога је долина Босне опет бујена. Северни је обронак, т. ј. на десној обали, врло стрм и стеновит.

Од Високога подруг сахата генералнадино шири се долина опет у зелену низу, која је 5000 6000 корака широка, а већи део од тога лежи на левој обали. Обронци на десној обали нису тако високи, али опет доста стрми и шумовити, док се они на левој обали осим брега на подножју Високога, у равницу спуштају.

С пута од Високога у Бисовацу види се између јужног и северног земљишта равна низбраница, гледајући с брега јужно од Високога. Она је

врло плодна, и добро обрађена, а дело ју је и погледати.

30

Дале долазе стрми обронци на десној обали савиш уз реку, и иду с њом тако све до Третионице, на бргови на левој обали одступају у правима од равни, а са тм предазе са свим уз Босну и иду тако добра по гаката до Третионице, и сачињавају тако с њима других брговима што су прво од њих дубок и узан протек Обронци су врло стрми и шумовити.

Од уласка Третионице до Кикања опет се мирп долима. Као што је већ у описивању гора речено, полази десном обалом Третионице од Тешова ципрова и равна коса јужноапатно, која се у углу намећу те речнице и Босне са јединим зубом сирпаца, која су доста стрми и наги обронци као отеган вид, а намећу њихових река и обале Босне поклапа се опет узатка пруга као ливада.

Намећу те косе и (дејетсина лежи такођер синоменути нила. Њене јужне ниансе ступају са свим на обалу, и заузимају леву равницу. Да би се то још боље разумело, морамо напоменути, да Босна нападно сврће, која је нешто северно тежа, код геоца Добоја на њеној левој обали, и тако ид-чак више Кикања.

На левој обали одмах више улива Третионице престају све ниске брдине у једној провали на Босни, за којом обрпак до 800 жорика широк од Босне одступа и тако леву, злесту ширату равни сачињава. Она провала ниске обале расплањава у северном делу равнице и остања за со-

бом и Босном равне ливаде. и ту северно лежи
Добој.

Од Билина на три четврти сахата ише Зенице
сруштају се високи шумањати и степовити обронци
врто стрмо, са сани на обају реке, на долин-
ама на ушакне долине, састају се Лашва и
Босна.

Од краја те долине или ушине иде Босна севе-
роисточно до Зенице, сирће западу, а одмах за-
тим северу и иде три четврти сахата, и даље за-
падно свињајући мало сахат и четврт од Зенице
И та прута дели нику Зенице у два неједнака дела.

Западни део Црјечника иде северно. Одавде
иду, — а само их узана и врло дубока провали,
хрон воју поменуте поток тече, раставља, — обронци
Центр. обилазећи западно, и Босна. Ова обронци
ограничавају на доњој обали једну долину. Црја је
јужни део зиратка земља, и врло мало планисов-
на, а северни је опет врло каменито земљиште, које
се северно подско диже, а тим је и овако већ до-
ста висока и стрма десна обала још виша, док се
најпосле тако са стрмим обронцима Центра не са-
стави.

Та исто каменито земљиште пресеца један по-
ток, који из поменутих провале између Црјечника и
Центра долази, те јужнозападно ниже моста код
Зенице у Босну утиче.

Највише је земљиште од подножја Црјечника
до Босне и то добра по сахата.

На левој обали Босне, и преко од Црјечника
је, као што смо већ споменули, Габер, коме на

северноме водношју Зеница лежи. Западно-северо-
западно од овога нису висока брда, и губе се на
равњу обале. Даље северно ступају опет оборици
на саветку Босне, на обалу, и престају уз вину
Горчевицу.

Од Зенице северозападно дуга је низа свхат и
четврт, а широка око 4000 корака.

Овај је део плаодн и добро обрађен, али из-
гледа доста жалосно. Али у красном одећу про-
лећа опет је леп, кад га од људи оделимо, јер
су Турци већина становника, који не знају леп
предео уживати, нити га дају уживати другима.

Даље тече Босна читав сахат северно к Кри-
дуву. Високи су оборици стеновити, шумовити и
врло стрми, а на левој обали једва има пута за
пола.

Од Крадужа где Босна до 850 корачаја ис-
точно, на онда ови стеновити зуби, на коме је неки
двор, од 600 до 700 корака северно. За тим сл-
еди опет источно-јужноисточно и напосле Ораоничи
јуб на два сахата све до Ораона поља, где после
мало по мало опет северозападно иде. Ни ту нигде
јући има ни део на десној обали, нити нигде равнице.

Тако је све до ниже Женича.

Од почетка Ораона поља тече Босна, врло мало
привуцајући по друг сахата источно северноисточно,
савија северо-северноисточно, и добра по сахата
ниже Женича источно-северноисточно и тако овда иде
све до улива Криваје, два сахата ниже Женича
Ораоно се поље зове од честе равна и зирати-
на поља, која је различите ширине, а нигде није шири

од 1200 коракаја и која левом обалом Ђисне северо-источно иде. Обронци, која је окружавају нису високи, само местимице стрми и здраво шумовити. Тако су цети и брегови, што дуж реке северо-североисточно иду, само шумовити и као код Хан-Голубиња, нешто обрађени. А река савири износила источно на подножју једнога брега, који је доста висок и на југу стрм, а с истока њу се почиње равница Жопче.

Та се равница шири оданде на два сахата од Жопча источно-североисточно 2000 до 3000 корака, а ограничена је северно, као што рекосмо, ниском косом, која источно до Ђисне допире и њу чак до угла прати, која Лешница с њом сачињана. Ова је прва лена и источно од Жопча добро обдезила.

Северно је пред Јанковичејем долина опет сужена све до уљива Лешнице. На десној су обали обронци са свим уз њу до једнога дела ниже Маглаја, а леном се обалом повлачи од уљива Лешнице широка равна, од 2000 корака, три четврти сахата у дуж, а добру четврт ниже Маглаја.

Високе горе, скоро до уљива Угоре нисам видео долину Ђисне, али по општем карактеру брдјани, могло би се рећи, да сад на десној, сад на левој обали равнице има, и ако је то све у малом, и да су обронци само местимице уз обалу. А високе улина Угоре стоје обронци са свим уз обалу, који нису толико ни високи колико стрми, и остају тако све до уљива Сирете преко од Добоја, а за тим иду и десном обалом реке, колико се с пута од Добоја у Которско догледати може.

На и преко је на левој обали пред уљном Угоре
уљна обала. На левој обали Угоре спушта се је-
дан зуб са свих на Босну, а са њим се пружа до
3000 корака дугачка равница, а 800 корака ши-
рока, и на њеној северозападној страни лежи омиш
брег Добој

Од Добоја тече Босна северозападно све до до-
лине, јужноисточно од Которскога. И ту га прати
левој обалом до 250 корака широка равница,
као млади месец што је, која је опет стрмиш и
шумовитим обронцима ограничена. Они ступају са
свих на обалу, и Босна сврће североисточно у ош-
тром путу. Овде се на један пут долина шири на
по сахата западно, и ограничена је с исте стране
обронцима, који су североисточно све строжији, до-
лазећи репци све ближе.

Ови су бргови сви паги.

Дале одавде на до уљна Босне, не могу ништа
и долини саоприти, јер је нисам видео.

Чини ми се, да не би требало труда пошљакти
ради лакшега прегледа само, та у криво долину
Босне, на ново прегледати

Она почиње у равници Босне и оне се Пољњив
Сарајевско поље — спушта се код Двора у
неку улазну долину, а после два сахата излази ми
не код села Малешаћа у левој низу на Мраку и
Стабљу; па тим се опет степњавом између Врат-
ника-хана и Високога, тече тако дивном равницом
Високога и сужава читав сахат све до Трстонице,
паци се у низу на Кању, после се пак не види, јер иде
непробавним долом све до јужне Зенице. Осталајући

Зеницу, тече, влажећи само на ова места долину са свим сужањем, читаво по сахата више Жепча Дале од Завидовића заслужују само долине код Маглаја, и јужномостачно од Боторскога, да се спомену, јер су друге долине, и ако не баш свуда, степињене.

Само северно од Маглаја, тако једна сахат, може се споменути једна равнина на десној обали, на којој се говори само по чувању.

Према Босне има каменит мост у равници Босне, а даље северно широк, дрвен мост само на теглобу стову, Раљевска Ђуприја.

Код Високога и код Зенице има такођер дрвених мостова преко реке, али не верујем, да се прелизи с коњима преко ње, поред сво ширине њене, јер ако пређе само оптерећено мариначем, а мост се тако презије, да је страха погледати.

И више Кавља баше једна још на старијим променах, каменити мост. Разорен је г 1897. На обали виде се још зидови.

Прелијака има на више места, а споменути се могу више Кавља, код Жепча, Завидовића, Маглаја и Добоја. Што се путова тиче, могу само о њима говорити, по тоје знам, као у равници Босне више Раљевске Ђуприје, а више утока Третионице и баш више поменути провали. Разуме се, да то бива, само кад је вода тиха. Код умиа Богате могло би се такођер за новоју прећи, али кад је вода много већа, онда се не може.

Од Жепча долази Босном у Саву спанијака

грађа, а дотле може се и на слабијим лављима допети, али даље не верујем. Јер је пуно стера и камења.

Улази Босна на десној обали

Железница долази на горе, која јужноисточно равницу Босне ограничава, и тече тако северозападно и не далеко од Толинице — турски Мана —, која се неколико варацаја од обале у Босну спушта. Ниже Толинице има преко ње један каменит мост.

Добра је постала из више потока, међу којима је Лукавац појасећи. Онд истичу на воднојма западниг обронка Требовања. Добра иде у почетку западно, а затим северозападно у равницу и Босну. То је повећи поток, и на путу у Јагорје — јужно-западно од Сарајева, има каменити мост, а од Сарајева у Травнику дрвени.

Миланка је постала на јужне и северне Миланке

Јужни потекла између Витеза и Романије, до моста саката вода од Сарајева, и тече два саката западно као поток Паштица. Онде се састаје са другим мањим потицима и тако ојачана тече даље испод неког старог моста као Миланка. Одмах испод тога моста иде јужнозападно и свршта се близу седишаре у веку гудуру, која је стрмим обронцима Јаорине с једве стране, а с друге опет обронцима Камовитог брда и Клокочевина ограничена, из које се код Старог града, један сакат источно од Сарајева опет показује и где се са северном Миланком састаје.

Долина Цаолтице је јужно обронцима Витеза, а на тим Јаборица а северно оном инском косом ограничена, која се са јужнозападног краја Романије западно ка Каловитим брдима протиче.

У Пади је најшира и то 300 корачаја. Никл мост код села Баре има нека подводна равница, па од тула се и село тако зове. Кад је велика вода онда се може посе дрв у Сарајево.

Као што смо у описивању гора рекли, стоји између Царена и северозападног краја Романије нека коса што обје може. На овога измре северна Миљаца код Кадина тала, два сахата северозападно од Мокрога, и тече тако јужно око 2500 корачаја од поменутог места, па стига је често и Мокрачницом доу. Горица је део њек, па све до Мокрог шумовита равна, па јужни очет до јужних брегови чиста и равна ливада, а највећа јој је ширина 4000 корачаја. За тим улази речца у степовиту гудуру између Љадогонитина и Соколина, а јужно илаци опет из ње и сврће на подножју Соколина западно па тече даље као неким капаом између Одаћеде и Клокочевника и најпосле пада у провале између оброника Клокочевника и Будога на 30 знато у дубину у другу Миљцу.

Оваде иду сливене као Миљца неким узаном и дубоким долином западно, која је вео стрким обронцима опасана, макар да тим на стеновита зиде у долину Сарајевску, а дели ту паром у два неједнака дела, настањајући свој извиди ток још читав сахат к Босни, где онда северозападно илаци.

Долина Сарајевска ограначена је северно обронцима Годоње, Хума и Граховице, јужно обронцима Треберњица и једном западном ниском косом. Широка је од прилике 3000 корачаја.

Северна је Миљачка много већа него јужна. На путу од Сарајева у Мокро има дрвени мост преко ње, а каменити између Клокоченика и Одаћена. Но кад је мала вода може се и прегазити. У јесен, кад нарасте, плаве драг њом у Сарајеву.

У северну Миљачку утиче поток Синајина, који истојачо тече и после својих 1800 корачаја у Миљачку утиче. На десној обали тече од Мокрога мали поточић у Миљачку, и њега нама ња само с тога евоменути, што пут у Мокро тако рупи, да се с опасношћу иде и да се мораш бојати, да не зачупиш у блато, или да се не угинуши или најпосле да кога не изомиш на поквареној кадрами.

Преко праве Миљачке има каменити мост на по пута између Старог града и Сарајева, и зовс се Ђовија Ђурица. У савоме Сарајеву имају три лепа каменита моста, и један дрвени на крају равнице од Босне.

У осталом Миљачка се може своро свуда, кад је обична вода, прегазити.

Удрави Миљачке су на десној обали ови

Виношка, павире подруг саката северистојачно од Сарајева у једној доли, која западно почиње, између Годоњег Зуба — на коме је град Сарајово — и између Борчија јужно скреће, те у том правцу управо до Миљачке иде. Обронак на источ-

ној страни града, као и онај на Борији врло је стрм и висок.

На путу из Сарајева у Мокро њива на Бијошени лена, каменита бујаница.

Од тога потока иде бивац Мастанџа, који горњом долином у град иде, на коме и неколико воденица раде, и најпосле св у доњој вароши с другим потоком састаје.

У западној страни Сарајева утиче у Миљачу поток Кошева, који два сата од града северозападно из неке ушаче гудуре између Годоња и Пољане долази, и јужно-јужноисточно у ушћу долази тече, коју оброну Годоња и Кршарског сачињавају. У вароши иже преко ње мост.

Не далеко од ове вароши стајиху два каменита моста у два реда, од којих је један на левој обали од ове године већ готово срушен.

Западно од Кошаве тече Поток Сунџа, и само их ниска вода Кошарско брдо раставља. Отуда поста ушћем њиховим на јужном подножју Пољане и на источније Кобиње главе један сат од јужно-западно од Сарајева, големг река. Она тече у пшчу јужноисточно, а на подножју Гораци, на крају Кошарског брда иде јужно к Миљаци.

И ту пш на путу к Високо дрвени мост.

На левој обали и једним делом Сарајева који на истој обали лежи, пада један поток са оброну Требиња, на коме и воденица има и опет други један поток, који такође на оброну јужнозападно од Сарајева извире, тече западно-северозападно чак до Миљаче.

Најближи је улив Босне Нагача.

Она истиче у Озрену северно од Сарајева и
излази из дубоке и узане гудуре између брегова
Пахарова и Тноваца код исто тако названог села,
и тече нешто мало јужнозападно до Турбе, а одавде
нападно-северозападно у Босну. Код Турбе има преко
ње неки онај мост

Водача је поток; у њега утиче други неки по-
точић, што с југоистока између обронка Кобиње
главе и Граховице долази.

Између села Богаче и Турбе је долина мало
шира, а под Турбом уша, обронци су ниским др-
вама обрастли.

Високе горе утичу у Босну још два повећа по-
тока, Љубишна и Мисача, из стрмих обронака Бо-
сне. Оба имају добре мостове. Толико пијем о њима.

Између Вршивог брда и Стабља тече од малог
сеоца Мрака исто тако названи поток јужнозапа-
дно у Босну.

Стабљу сам видео само на неку павору. То
је поток што својим дубоким хоритом тече, а кад
су јаче кише, он тако нарасте, да се не може пре-
газити, па опет нема моста. Као што људи кажу
створи су Стабље у Варешким брдима, а тече
изов Вареш

Код Вратини-хана тече са северистока мали по-
точић у Босну. Поточић Трстновца извире на исто-
чној страни високог Тешева а показује га опет ход
француског манастира код Сутјеске, долазећи
из узане дубоке долине, коју врло стрми и стено-
вити обронци Тешева и Реда сачињавају. Сврбе за

тим ниже Сутјеске јужноисточно, а за тим јужно-западно и тече тако врло узавој долинном у Босну. Овајина је врло лепа.

Више Бањња долазе из поменуте нисе два потока, и теку јужно у Босну, и код Хапа упада други опет. У јужном процепу Осечника тече јужно мали поток у Босну. А поток, што између Осечника и Вежара преко стеновита земљишта тече, и преко моста код Зенице у Босну утиче, поменули смо већ.

На великом простору одавде до Криваје, обичујући се на земљинице има врло мало потока, што у Босну утичу. Путујући левом обадом писам ни једнога видео, што најпосле код онакога земљишта ништа чудно није.

Криваја је постала на Ступчаници и Бишћници или Биштрице, које се састају код Олова. Ступчаница извире на подножју обронка Карауле горе, између Стоборја и Смолина, и тече јужнозападно узавој и стеновитом долинном између оне две поменуте посе. У њу се улива Грабовица, која са северосеверозапада долази, појачајује се за тим јужно у низу Ораова поље, и где још даље подложјем води што се с истока западно између ње и Бишћнице пружа, и најпосле се састаје на подножју Курчака код Олова са Бишћницом.

Ступчаница је кратка, али доста дубока, па с тога има јужно од Ораова поља мост. То ми је узедно довело у сумњу, с да ли према Ступчаници у околини Олова поља источни улив који. Ја нисам могао са мало податог пута догледати, а писам опет некога вањак, који би ми разјаснио.

Биострица извире у Кнежини и тече западно неким унаним и дубоким коритом, које је опет врло стрмим обронцима ограђено, а појављује се чист на 900 корака источно од Олова из једне дубине, коју обронци Курјачице и поменуте коге сачињавају, одакле опет све до уљња у Ступчаницу управо западно испод подножја стрмога обронца Курјачице тече. На десној обали има нешто лене равнице

Одмах из тим, т. ј. из онога места где се она са Ступчаницом састаје има мост; други је мост ниже и обј беху дрвена и врло рђава.

Биострица је као и Ступчаница и кад су јаче киша а она увек прелива, јер све воде са источне стране немају куда на другу страну по у њих.

На дну Биострице има олова, а у Олову — мало сеоде на стрмом обронку Курјаче. Једна има двадесет кућа, — добила се олово.

На горе јужноисточно од Олова теку више потоци у Биострицу Међу њима има један повећи, мислим да се Дубошница зове. Овај тече са запада из шумовите долине на подножју северног обронца Карауле према истоку, и потана код Хана донекуда, а нестаје та мало ниже, ниже моста у некој дубини.

Ступчаница и Биострица заједно, зову се Криваја. Она тече до 300 корака западно. Дале је нисам видео, и знам само да два сахата ниже Жокча преко од Завидовића у Љесну улази. Ако она одговара своје имену, онда мора да врло много привуда.

Да бисмо лакше описади ток ове реке, треба да назначимо неку пространу долину, на и обалам само Она почиње три и по сажата јужнозападно од Зборника, а тече за тим западно све до Гостиља.

Северно ју ограничавају ниски изданици Мајевце, а даље западно Туланска брда, јужно горе, што од Мотула левом обалом Дриначе из, и јужноисточним се крајем састају. Имена им нисам могао дознати. Западно сужавају долину на левој обали Гостиља брегови преко од Тузлањских брда, а тако постаје горњим делом реке пет до шест сажата дугачак опал, који је највиши код Петровића д. Милановица и то подручје сажата Јужно од Милановица се подиже се и истока западно мало по мало ниска коса Осман, која је до 3000 корика дугачка, а опада на један пут западно. Она је истовла ниска, али са усамљености своје пада у очи. Западно је део доста чист, и само на јужном крају има нешто шума, а на источном крају види се тек гдегде по које дрво, иначе су сами шчарази, ђупови и ниска дрва, у опште је пак земљиште чисто.

Ниже долине Гостиља продужује се сужена долина — једна 1000 корака — болело сам год догледати могао.

Мислећи по овим бреговима, што је ограничавају, судим, да је још и даље широке равнице израде, све до доњег простора, који сам опет рав-

мотори могао. Као што је већ познато Тувалнска се брда повлаче до два сахата од Соли доле западно. Северни обронах јужне горе, што Коњуку припада, повлачк се такође западно, а с њиме и долина Сиреча. Иаже Тувалнских брда сврбе долина северозападно и још таде северо-северозападно све до Грачанице, где је северни брег или северо-северозападно ограничавају.

Ту је долина Сирече све до потока Смолуће североисточно ниским изданицима Мајериде и Ратиш као косака ограничена. Од Смолуће даље до Грачанице ограничена је овијим обронцима, који Ратишу припадају — и најпосле западним-северозападним обронцима, што се десне обале Грачанице иде, као и обронцима северних брегова, који се од Грачанице читав сахат и четврт обала пријичу и њоме све до утока иду. Јужнозападном страном отпријичавају долину Сиречу ове горе, које спуштајући се кратно северозападно од Коњука иду, а од тих се као Узрива подижући опет северно повлаче, и најпосле с јужним високим изданицима код Клокотнице са свим Сиречу пријичу.

Као ми је што боље рђаво, вишорито време, над сам ону леву долину гледао. Иа с тога и ако сам северну страну са висине јужно од Грачанице на редним данима разматрао, и са Црвенога брда цео јужни део прегледао, ипак изгледаше, а особити ово последње тако нешто митловито у даљини, да су се истини већи делови вдеали, али поједине честице не могоше се распознати, а пратиоци који опет, па жалост, не беху ми ни од какве помоћи.

Но по томе не треба се сад посумњати о овоме, што сам до сад рекао, јер што зегте, то је све општрим разматрањем и "васубањем" у пресуђивању земљишта, па ма и у негодним околностима, учицава и речено.

По томе је земљиште на десној обали све до обрнкала равно и само дрвима тамо амо исорекрштано и потоцима прошарано. Северни је део брега од Ораокиде више на обема обалима са свим чист и раван.

На источној страни главног косе Ожрине има других коса и зубова, низбрдница се спушта према реци, где се и нека омижа коса, спуштајући се постепено, на томе равњу пружа, која се опет северозападно стрмо свршава. Дале јужно цело је поклиште све до поменутог низбрднице шпансовано и од чести шумовито.

Код таког земљишта дакле, тешко је назначити ширину, по кад погледимо са ниских брегова на левој обали, онда може бити два и по до три сахата широко. Равница на десној обали широка је како где, од по па до три четврти сахата.

И овом долином, која те својим дивним погледом ускињава, и која је природом тако богато украшена, тече Спреча са многим мањим речицама, оживљавајући све. Ова измире из оних гора, где се Мадовица са јужним горама састаје; око четири сахата јужнозападно од Зворника тече она из почетка северозападно, сврће за тим заједно и види тим вранцем близу јужнога краја долине, све до Петроваца. За тим тече преко равнице Туланскога

брда, вијуга на јужном подножју његову и нестаје
после улива Гостивља у њу, у удољитом теснацу.

Три сахата западно од Соли дење (Доња Тузла)
— састаје се са Јалом и тече кривудајући на више
места северозападно све до више Грачанице, где
мало по мало западно-северозападно полази, до се-
верни брдава дошре, и даље подножјем му скоро
западно к Јосни тече, с којом се преко од Добоја
састаје.

Иод Клокотнице три сахата западно-североза-
падно од Грачанице ступају опет северни издаци
Орике са свим на реку и остају тако чим до глина.
А источно нестаје тих изданака по мало у чистоме
ранију.

Сиреча тече доста полако, и кад су суше, мо-
гло бих је на више места прегазати. Равница на
десној обали често је мокра са многих речица, што
у њу утичу, а кад је вештопљено онда је већи део
потопљен.

Преко Сирече има дрвени мост више улива Го-
стивља, и други опет западно од Грачанице, погдо
има још прелазак на путу од Соли дење у Ма-
глај или Завидовиће, које ваља споменути.

У Сиречу се уливају много речице на левој
обали. Ја ћу само важније напоменути. Има их
више одмах у почетку долине па до Петроваца, и
са неких има и барућитина.

Кредно је споменути Глябоју, која у Мајевници
близу Солубља и не далеко од Пожарнице извире,
јужнозападно тече и пред уливом својим у дољину

Спрече с Баноначки се потоком састаје, која са југоистада долази, и са Спречом се састаје. На уласку њеноме у равнину има неки врло рђав мост, али без њега бегме не би могло ни бити, јер је обала подводна, а особито још кад је кишнито.

Најглавнија побочна река Спречи је Јала. Она извири у Мајевници један сахат северно од Соли горње — горња Тузла —, и тако јужно кроз то место, и после три четврти сахата преко у пешу долину, сврће на подножју Баноначких брда западно и иде тако кривудајући мало око јужног краја Доње Соли и Спречи, коју после три сахата ниже поменутога села достиже.

Јала је речца, и може се заузимајући нешто мало више доње Соли свуда претавити. Западна јој је долина широка од 400 до 1000 корака. Брегови, што је ограничавају ниски су, и само су Тузлањска брда мало виша и строја. Преко Јале има два моста у Горње Соли, и тако исто два код Доње Соли.

У Јалу се улази баш више Доње Соли поток Солина, који не далеко од Брешке у Мајевници извири и 400 до 600 корака широком долином јужно-источно тече. Један сахат пред Сољу утиче у њу опет један поток са северозапада. Јала и Солина потопи увек већи део долине, кад год су кише.

Од доње Соли северозападно до Смољућа теку три потока јужнозападно, а да ли к Јали или Спречи, не могу казати, но толико опет знам, да се у кишнито време краћим путем од Смољућа к Соли иде. Поток Смољуће извири близу исто тако на-

некога села на североисточној страни Ратине, затим кривудајући лепом долином, јужно, даље западно, где га неки бретови стешњавају и најпосле долази близу Добошнице из јубине пукотине у равницу, где западно јужнозападно до Спрече достигаје. Код Смољина има мост.

Презајећи сад више потока долази на Грљачицу.

Они изворе северно од села, исто тако извире, код двора и села Сокола, тече јужно кроз Грљачицу и сирће ниже не јужнозападно, а после по сахата долази до Спрече близу моста. У Грљачици има два моста.

На левој обали Спрече појављује само један улак, Гостив. Он изворе у процепу Јанарника, добар сахат источно од Ноћајевиха, тече западно, а сирће ниже Ноћајевиха северно и достигаје тако до Спрече, стешњен Матијевичком главом и Сиворјем.

Код долине Спрече има премо мост, а иначе може се, изумицајући нека дубља места, прегазити. У него утичу још два мала потока из Брлова, који на његовој левој обали и на подножју Мосуља лежи.

Пре још, него што оставим област Спрече, морам нешто споменути. Као што се тамо говори, разуме се под Спречом не само река, него и цела долина, па се додаје још и место, да би се што јасније окољила означила.

По горњој долини Спрече путовао сам од Заорника почетком Маја једнога дана врло лепога и

водрога, а прешао сам у Пријазу. У вече се подиже врло јак и топао ветар са запада, и испуњаваше долину неким густим и облачним испарењем, да се не могаше прста видети. Прашине ко беше, јер дан пре падаше у целој околини јака кеша. Мој гледи, неки стари Мухамеданци не могаше разјаснити ту појаву.

Улизи Бооне на левој обали.

Блажуј извире на јужнозападном подножју Вјелитице близу Тарчина, тече под именом Зубевца северно депо, местамице узаном долином, и сирћу на северозападном крају Игманца источно, те напослајући се од села Блажуја исто тако, где северисточно у два огранка, и димљав тако близу села Осека у Беогу.

Добар сахат више Блажуја има преко Зубевце мост.

Блажуј често прелива, кад су јаке кише, и то тако да мора комуникација тим путем са Сарајевом престати, и онда се иде увек од Раковице преко Црногине и Ралевоког моста. Али обично се може Блажуј прегавати, а и нема другог прелаза до једнога за пешаке.

Код села Блажуја утиче у ту речницу поток Раковица, који код исто тако названог села почиње, и идући један сахат јужноисточно с више мањих потока се састаје, па с тога је од 300 до 700 корика широка долина на више места подводна и блатна.

Војница извире по Јузићу из једног језера на

врху Врлянице горе као Драгача, тече источно кроз парови Војницу, а по сахата мало ниже састаје се са Дусином и зове се онда Вејница. Она иде даље источно крижућајући нешто мало, и савиће код Кисељака северно, и утиче код Високога управо у Босну.

Долину Драгаче нисам видео, а долина Војнице је све до брега Јевнице прво сужена и нема на десној обали никакво долине.

На левој обали, сазат од Кисељака, постаје долина чистија и прелази у споменуто ниско земљиште.

Северно је не далеко од Кисељака улази Војница у неки стеновит теснац, састави се најпре с Лепеницом и тече подможком западног оброна, док се са западном обалом мала долина пружа са јужноисточне стране, којом неки поток у Војницу тече.

Преко Драгаче има леп мост, баш близу улаза Дусине. За цело има мостова преко Драгача, који и у парови Војницу воде, али ја сам био само у манастиру, а не у вароши, па с тога и не могу тврдити.

Преко Војнице има дрвени мост близу Кисељака, и онет један по сахата више Високога, којим се у поменуто долину и даље и Радевском мосту иде. Околу Кисељака ниже не може се она ни где прогледати, али горе свуда скоро, где само страна десна обала допушта. По себи се разумје да ово не важи и за онда, кад су велике кише.

Дусина извири у горама, који још Битољу при-

падају, и тече северно једном долином, коју обронци
Ипаћа и Битовња и Зеџ степњавају.

Лепавицу саставаљају потоци из Иван-горе и
Битовња, тече северозападно и сврће код Бад-брда
западно, а сахат ниже код Кисељака северно, и
састаје се са тим с Војницом.

Ја не познајем долину све до више Биш-брда,
а овде се шири, па док речница на подножју се-
верних брда застаје, иде десном обалом уз лево
равницу. Обале су све до више Кисељака високе,
а дно им је каменито. Кад су јаче кише, она врло
брзо набуја, а и иначе није Бад-брда по моћи се
било лако прегазити.

Преко Лепавице има код Биш-брда пут Крешена
мост, па и више Кисељака. Ту утиче код Лепавице
и поток Крешено. Он извире на подножју севернога
обронка Висавице у промену, који две косе са-
ставаљају, и који од споменутих бргова северно иде.
Тече са тим северно све до манастира Крешени и
онда источно један сахат, где се долина мало по
мало шири, а у левој долини почиње опет северно,
и иде тако и даље између обронка изданика. Преко
код Крешени има мост, а тако исто и код Вите-
љака. Горња је долина код Крешена врло узана и
дубока.

На левој обали утиче у Војницу само поток
Млава. Он извире северозападно од Бловоте и на-
даљило од Јеовца и утиче јужноисточно у Војницу.

На северозападној страни Високога тече у Бо-
сну један поток, преко кога пут Какања каменити
мост има.

Лашва извира у Караули горе, тече као по-
пешки поток источно-јужноисточно кроз Травника и
источном страним Травника споменутим долином, на
којој се у делу ипачу спушта, у којој се с Грманицом
састаје. За тим наставља свој ток старим прип-
цем све до впаде Витеза, где северисточно сиреће,
те принудујући ниском земљиштем даље иде и од-
мах ниже улива Козице у поменути дубину улази

Источно од споменуте косе пружа се јужно до-
лина Грманица. На источној страни њеној подиже
се не толико висока, колико стеновита коса са
спени на Лашву, и спускта се сиром на врло стрмо.

На источној страни те косе и на десној обали
Лашве, шари се од Витеза лена и са свим чиста
равница добар сакат са запада источно, и тако исто
са селера јужно. Њу ограничавају горе, од којих
се опет ниски издаци на северисточној страни
између Лашве и Козице пружају

Површина равнице је два до три хиљада пад
Лашвом узвишена, и обала је врло стрма.

Лезом се обилом повлачи, као што је познато,
од источне провале Влашића источна коса, која се
кајпосле на Лашви и Ђосени под именом Губер сур-
шава. У западном делу ове косе, где писан могао
доспети, има неки теснац, који се тек с пута од
Травника дуж Лашве видети може, кад се на Би-
јелу дође. То је бујица, која у гори северно од
Травника пољеза, поменутом долином јужноисточно
тече, и најпосле јужно, идући Лашви западни крај
равнице сакат и четврт од Витеза, а источно од
Травника достиже. На као што се долина ниже

Травника шири, то сачињава земљиште, на левој обали и преко од степовите косе на десној обали, троугао, који северно оборица гора, а источно Бијела ограничавају и који се према Дашви врло стрмо савијава.

На левој обали иде покрај Бијеле јужно врло стрм извир обронак, који се на 60 корава од Дашве савијава, и кога се низбрлица јужноисточно према Дашви изравњује. Ово је земљиште понајвише шипрашма и виским дрвима обрасло, а на десној је обала и насељено.

Дале сам видео Дашву још нешто само са крајњег пута од Бусоваче преко Губера у Зеницу.

Дашва је мала речица и може се скоро сува преганити. Код Травника има преко ње два моста, један дрвен и један каменит, а тако исто и ниже у низу код улива Гривнице. Године 1858 бече одмах ниже улива Бијеле јак дрвен мост. Чет године касније бече исто тако још тврђ, и само га пошаци употребљавашу. Коњаници јахаше преко воде и то више моста, јер ту беше обрва погодна за колавак.

О двема уливима Дашве, о Гривници и Бијелој, не знам више него што мало пре казах. Преко Бијеле има мдући из Травника у Витез мост, јер се без њега не би могло прево, како мало јача кица падно.

Друга је улива Дашве поток Коњца, који јужно од Бусоваче у гори живре и исто тако навишном равницом северно тече, а за тим северно-северо-западно и Дашви после подруг сахата од Бусоваче

долази. Код Бусоваче има мост, а на краћем путу одваде до Зенице може се и Лапва прегазити.

Цела равнина Бусоваче сачињава т. угао, који је са северне стране отворен, и читаво подручје савхата дугачак.

У Козинцу утиче поток Клокоти. Он извире на западној страни истог земљишта, а на источној страни извире му поток Млава, и тече узаном шумовитом долином западно, близу Бусоваче у Козинцу.

Онде прелазим неколико малих потока. Исто тако прелазим и више поточића, који више Лапве у Босну утичу. А од главних, које нам ваља споменути, први је Љешница.

Она настаје из горских потока јужнозападно и северно од Палацке Ново-шере, код истог места, и тече ланом равницом источно-северноисточно и утиче три четврти савхата више Маглаја у Босну. Били пред њеним уливом сужава се долина, и има преко мост, јер врло брзо нарасте, кад је више по.

Ускору сам видео са три стране, код Тешњи, са правога пута од Тешње у Дервенту, и код њена улива, али свугде сам видео мало сам, и од северних обрнавца Црнога врха нисам је ни могао од овога неравног и различно обрастаога земљишта видети, но опет се толико зна да на западној страни споменутога шкољкастог угла навира, и с почетка источно, а за тим северно тече, и напоследје после по савхата јужно од Тешњи по некога теснаца у лану низу долази. После тече северно три четврти савхата и обрнавком источних гора, за тим савија нешто

мало западно, и састављајући се с малом Усором настаје је у неком теснацу.

Одавде тече савијајући много, североисточно неком узаном долином, и степњена је после по савишта више Добоја врло стрим обрвцима. Она је местимице дубока, али већином се може прегакити, где само обала допушта.

На другој путу у Добој и Дервенту има мост, бии пред изливом, а на путу између Сарајева и Брода нема моста и мора се газити, па и кола, која врло ретко туда пролазе, марију преко поде. Бид су јако катче, онда се коњаници и пешаци превозе, ако не могу чекати да вода опадне.

На десној обали утичу у Усору три нишнати мн потока: први је, што западно узаном долином тече, која је северозападним издацима Црнога врха по-стала, преко од јужне равнице Тешњаве

Други иде северно, с приликом упоредо, степови-том пукотином, и тече бии више савишта Усоре, западно.

Трећи долази из Црнога врха, тече северно право Тешња управо у Усору. Више Тешња постаје његовом дољом издигнута планина, а ниже Тешња широка од 300 до 600 корак. На источној страни има више узаних долина, којима потоци теку, кад су год јаке кише.

Жирају смо већ напред споменути

Мала је Усора најзнатнија побочна река Усоре. Она извире у западном Прибранићу, а јужно од Блуне, тече нешто мало источно узаном долином, па тим јужноисточно, а на послетку добар свихат

источно до улива на североисточној страни Тезлиње
пјачице.

На левој обали ступају оштри брстови са свим
на обалу Међу њима је и северозападно од Тез-
лиња паско, врло шумовито брдо — Градина. Гра-
дина се зове на то, јер људи говоре, да су Хрвати
и Мађари имали шанцете своје ту и да је двор
некакав био.

Како што је познато на овим горама иде десном
обалом јужноисточно од Клање са југа северно равна
долина, коју источно ниска коса Борје, а западно
брегови Липња огранчавају. Још има и један про-
цип, којим, кад је кишно, бујица журе.

Северна је део Борја нивок, спушта се према
малој Усори и обрастао је на источној страни нис-
ким дрвима. Са источне стране њене теку два по-
тока у Усору.

Код села Прибинића обе су обале ниске, дво-
степовито, а десна је обала истинице подруг и два
хвата висока и строга.

Даље у низини јужноисточно од Которскога
утиче у Босну с југозападне стране један поток,
а мало даље северно са северозападне стране Фоча.

Оба илају на путу од Которскога у Дубиј мост.

Најближа река Сави је Уриња. Она истиче код
Шњеготине на неке узане долине коју шумовити
обронци окружавају, тече нешто мало источном стра-
ном Борја, а за тим североисточно, састављајући
се на западној страни Борја са потоким Шњеготи-
ном. Одавде иде североисточно, и сврће на северо-
источној страни брега Љубаче западно, на састави

се у низи код Драња са Вијачом, која са југо-запада долази, иде опет северисточно. Тим прав-цем иде још читав сатхат северисточно од Дервенте и тек онда савијајући нешто мало севера-северно-западно и Сави тече.

Укрња је код Шњеготине поток, за тим речица, и може се свуде прегазити кад вода не нарасте. Код Дервенте има мост, али тај је тако лош, да је људима и с пуних коњима мање воду газити. И на краћем путу од Дервенте у Брод може се више њена уљна прегазити. У време мога путни-вања од Цршавори у Дервенту почешо баш мост видати.

На десној обали утиче у Укрњу код Шњего-тине Луковац. Он долази с југа код Липља из узане долине на јужноисточном подножју брега Оптока, ту се састаје са једним поточићем, што с истога долази, а на тим га нестаје у узаној и дубокој провали. На подножју северозападнога оброна Оптока показује се опет, и тече 3(4) до 400 ко-рака широком долином западно и Укрњи. На њему нема моста. Поток што Луковцу тече, извире на западној страни Клуце, и тече западно до три че-врти сатхата узаном и подводном горском долином.

О другима узвизима Укрња на десној обали не могу вишта говорити и ако има више, од којих сам неке и прешао. На неким има мостова.

Малу Укрњу не познајем баш ни мало. На ле-вој је обали Шњеготина. Она извире на западној страни Борја, у њу утичу два потока, од којих један из јужноисточне, а други из западне долине

Сватарице долази. На њему има једна водовица, и моста нема.

Даље је ниже Вајачка. Она долази из Дезетине, тече североисточно једном пливом у узано и дубоко корито, и има на путу од Првзвора у Тешањ мост.

Врбас.

О Врбасу могу по својој разматрању само од Јајцета на њиховије говорити, а горе по чувењу. Он извире на западној страни планине Зеца, а утичу у њ друге реке из Врашице и Радуче, и тече тако оснажена Горњим Скопљем — Горњим Кожун, где северозападно полази, а после шест сахата ступа низ Доњег Скопља код Вијенца у узану горску дољу, и иде тако северно до Бање Луке, где се онда долина шири. Три сахата ниже Бање Луке, долази кривудајући још северно иде, саврше североисточно, и утиче преко од Сивњара у Саву.

Све до Горњег Скопља нема Врбас долине, него се само из стрмих обронака паушких босанских гора дубоке провале дижу. Баш више Горњег Скопља шири се долина између једнога до три сахата све до нижег Доњег Скопља. То је лепа долина и могла би много плоднија бити, кад би се обала Врбаса уредила. Обронци, што ту долину окружавају, стеновити су и различно обриси, али нису врло стрми.

Код Вијенца налазе се стеновити и стрми обронци са савом на подножје, и то тако, да се десном обалом у Јајце једва хћи може.

Од Јајца горе, један сахат више Бање Луке

десна је обала врло стеновита и стропа, и нема, колико сам с пута од Варвар-Вакула у Бању Луку догледати могао, нигде долина. Добар сахат више Бање Луке долази Врбас на узане дубине, а на десној обали све до више горњег моста једна има пешто пута од обронака, где и обронах Осмача источно сврће.

Што се тиче хемљишта на левој обали од Јајца на до горње провале, ту не јави ништа нише кројта, по што сам у опису гора о њему рекао.

Оброци на левој обали осим ове две узане пруге, које су до 100 корака широке, остају такођер сви уз обалу, и тек код доњом широки сврћу западно. Оданде се северно по до јужних обронака источно Копаре до три сахата између Врбаса и западних гора пружа равна, која је на најужим местима — до 800 корака, високим дрвима и шипрањима обрасла. Оданде један сахат даље све до споменуте равнице Градишке прикључу се ниски и шумовити источни оброци Козарца са свих на обалу.

На горњем Врбасу код Скопља има мост, али може се и прегазити. Код Јајца има два моста, један више узвија Пливе, други на источној страни села ниже тврдиње. Тако исто има и преко Врбаса два дрвена моста, код Бање Луке на источној страни тврдиње и добар сахат хода више у ономе теснацу. Не знам, да ли се може гледати Врбас ниже Јајца прегазити, но људи ме увераваху, да има једно по сахата више Бање Луке код водосице и одмах ниже узвија Врбање, код чије вода велика, прелаз; а ту је геоце Кумсале.

Врбас је бра, а дно му је пуно камења и понајвише стеновито. Ниже Бање Луке тече лакше. Не знам, да ли доле лађе плове, или би пловила могла, али више Бање Луке знам да се не може.

Улица Врбаса на десној обали.

Поток Кривава — а зове се просто и Рибска — извире на јужнозападној страни Карауле-горе, и тече уопшом и дубоком долином северозападно к Врбасу, кога баш више горњег моста код Јајцета достиже. Близу горњег улива код хаџа има мост.

Речица Угар навише у Влашић-гори, и тече уопшом, врло дубоком долином, коју врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, навише северозападно, а од туд западно у Врбас, што се са врх Скендервакупа врло добро видети може.

Пре десет година стајаше преко Угара неки дрвени мост на путу од Скендервакупа у Травник, али још онда беше жалостан и опло.

У Угар теку јужно и близу Скендер-Вакупа два неспатна потока Угрићи, који су по томе важни, што оба у врло дубоки провале западно теку, у западним врло стрмим обронцима, и што обични пут између Бање Луке и Травника преко њих иде.

Кад ми рекоше, да се овде мора спуштати, ипсам могао веровати, док не сазних жадрму на противним бреговима. Пут иде управо доле и то у таким вртеним и оштрим савицима између стена, да се коњ с великом муком провлачи. Па и колико је ужасно, опет сам се нахацио, доле оддахати; и срећно се спустим.

Али то се може само на обученом босанском вољу предузети. Па опет је Омер-паша год. 1851 своју војску преко Угра и Угрића превео, што је без мањинерије и великих сила немогуће. Он није био наравно никаква противника, јер за такве се не могу босански мухамедански уставници држати, који су одмах у први мах заменили старо ратно дслаће са непримерним хављањем, и који нашу толико пропустише, да му је после лако с њима било. За то нимало докази у годинама 1851 и 1851.

Али поред свега тога, остаје свакоме то, који познаје Угар и Угриће, као чудно и велико дело. И свет не зна ништа о томе! Кад бих ја поред турске симпатије још и појетски био некојих бочних листава, или бив ратно схватање и судбу најнижих пошних имао, слободно бих могао упоредити овај Омер-пашини прелазак са Ханибаловим и Наполеоновим преласком Алпа. Итета што поменути јурипан, који наравно онда другу весму неважу, не изаидоше дописника у главноме стану Омеропаше. И тако се мораде код велике смерности Омеропаше ратна и друге слава Турака у савој сабој ивијавном дивљаштву распудити, и његова сјајност не могаше преко срећега Дунава прећи. За оне, који ме познају, може чудно изгледати, што славу Омер-паше, и ако немоћном прозом, славим и упишем. Али ја је за славу, слави му! ја приподедам само оно, што јесте, јер слава је Омеропаше печита у срцима хришћанских народа Босанских.

Ја се не ћу правдати за ово, што сам мало за-странио у ствари; напротив ја се поносим, што сам

под толиких okolnosti и сечење саслушао. А и то карактеристично ствар.

И Угар има на левој обали незнатан али тим интереснији улив, јер он ваљах пут, што оброном на Угрове долазе иде, и тим га ометава.

На најтежим местима стоје мостови, какве само турски инжењери измислити могуће, а који се опет врло лако порушавају могу.

Један се поток може Ковица, као и она коса, на којој се оброном он спушта, и тече у Угар по савишту више угарског моста.

Даље ниже тече од Скендер-Пакуца мали поточић горским просеком у Врбас. Најближи улив Врбаса је Ирбања. И она изири у горама северно од Травника, и тече у горски процел између две косе, од којих једна северозападно, десном обалом Угра, а друга западном страном извора Усоре северно иде. Најпосле се пружа лепом долином сво до Котора, где северно, и код Челинаца западно савиће, и идући још једно по савишту ниже Ђање Луко до Врбаса доири.

О горској Врбањи не могу ништа говорити. Даље ниже тече речница на подножју планиних бргова и десном обалом до подруг савишта, и шири се на 2500 корава широка лена долина, која је источно стрмим обронцима ограничена. Северно од тога равнина иде до преко више Челинаца допиру западни обронци Скатавице, делећи се најпосле у две косе, сво до речнице, према којој се врло стрмо спуштају. Ту савиља речница источно, где се нека равнина као језин пружа, која би и знаоце земљишта наизади-

ла. Од северне стране другог зуба до Јошавке, дакле преко Челинца на левој обали, опет је немаште равно. А од десне обале Јошавке па до посахта западно, опет престају врло стрми обронци са свим у обалу, и иду скоро управо Врбасу, а Врбања се долином виђа.

На левој су обали, дуж поменутих равнице обронци стрми све до Арапарског поља. То је равница између Осмаче и јужних брдина, у којој Котор лежи. Њена површина надицнује са два и по хвата равницу на десној обали, а и лева се обала врло стрмо спушта. Северно од Арапарског поља све до близу Челинца остаје стрми источни обронак са свим у обалу, и остакља, кривући код Челинца западно, с почетка образу равницу, и даље равно земљиште на левој обали, на којој је важно Влашко брдо, које се северозападно пољачи. Одмах више селу Врбање шири се долина и широка је ниже, а баш пред уљазом достиже 2500 коратаја.

Ту је са свим равно, и од чести мочварно. Љиву утока су обале врло високе. Врбања је речница, и на много је места дубока, но може се у долини на десној обали на савитку и истоку на два места, и после опет код села Врбање претазити. Не знам, да ли има гдегод горе мистова, а на путу од Биње Луке у Слатину, и даље у Призвор има прело мост такв, да је млаве коњаницима поред њега водом ићи.

У Врбању утиче десном обалом осим неколико малих поточића још и Јошавка. Она навије у исто тако названој околини, тече западно-јужнозападно,

и напоследо нешто источним подножјем Црнога врха јужнозападно, те там правцем и до Врбање долази.

Даље ниже на путу од Слатине у Пријавор теку из леве низе још неки поточићи више мање северозападно к Врбасу. Међу њима ваљда један посебно споменути. Не знам како се зове, ако не буде Деретица, јер тече ниским и мочарним земљиштем, па и мост преко ње тако је лош, да се с муком прелази.

Улив Врбаса на левој обали.

Пливу сам видео само од Језера до улива, а од горњег тога толико ми је тек познато, да на источној страни Црне горе код разкаљике нехранићевог дворца Сокоца извире, североисточно тече и код Језера из низе излази. Код Језера има мадо острво и одмах ниже језера, које се источно-североисточно до Јајца пружа, и у неколико хвата дубоко корито Врбаса улива.

Обронци, што јужно језеро ограничавају високи су, стрми и шумовити, а и северни су високи и стрми, али су наги, и на сред земљишта има неки мочвара, а због ње омет улазак мост.

Преко Пливе има мост код Језера и код Јајца, били више улива.

Код Језера утиче у Пливу поток Јошница, који једног сакат од оне косе извире, што од Варцар-Бавуна јужном страном Лисине источно иде, и даље до 300 корака широким и лепом долином јужно-источно тече. Код Језера има на њему мостић.

Црна река извире на северозападној страни Варцар-Вакупа, тече туда источно, и даље к Врбасу. Код Варцара има мост.

На јужнозападној страни Бање Луке утиче у Врбас велики поток из стоповитих обронака.

Поток Црквица извире два сатага западно-северозападно од Бање Луке, и тече у долином, коју стрми обронци сачињавају, и напосле кривудавући равњем иде к Вањој Луци и северно у Врбас.

Прено Црквице у Вању Луку има два моста, где у неку дубоку провалу тече.

Поток Драгача извире три сатага северозападно од Бање Луке, и јужно од околине Ивањске, тече у долином, равним и лепим долином, за тим равњем и напосле кривудавући подруг сатага северно од Бање Луке у Врбас. У горњој долини има много места неходимо мочварних места, па стога има прено мост и ако је врло рђав. Али кад су зиме он на-рицете врло јаво, па стога има и пред уљном један мост, који такође р жалосно изгледаше.

О другим уљанима Царе, који су мали и познати, до Уне, не могу говорити. На и саму Уну пишем сам само на прелазу код Дубице, Костајнице, Новог и Бишћа. Код Костајнице и Бишћа има и мост. Код Новог цареве лађе Прено од Јасеновца улива се у Саву.

Уљана Уна.

Уна има два главна уљва, Унац и Саву.

Унац извире у Шатору, тече нешто мало северозападно, излази за тим на источној страни

Сајповца јужно од Луњеваче, из узаве и дубоке
привале, тече једво по сахата северно, и савиће на
подножју Луњеваче северозападно. Ту се састаје
са великим потоком Лесковцем, и улази у дубову
привалу, коју зуб Малешовац са обронком Луње-
ваче сачињава. Одавде тече опет у лево долину
Мокриногу, која се са северисточној страни Јадви-
њика пружа. Одавде опет крај улива Нисочице
у чисту долину Дрвар на северисточној страни
Каменице, а мало ниже меким теснацем, где нај-
после са северозападног правца скреће. Одавде па
до утока — ниже развала манастира Рмање —
ниски Улица идео.

Но чуо сам, да је долина врло узана, и да су
стеновити обронци, а особито на десној обали цуни
одсека. Крају између Улица на левој обали и Уне-
вазима Отигрија. Изузимајући оно мало простора
и узине притока код Мокриног, стоје стрми обронци
на десној обали са свих страна.

Упоменуто брдо ограничавају северно Луњеваче,
западно ниска Граб, јужно Сајновац, и источно
обронак Прекаје, од које се ниска, стеновита и
ниским дрвима обрасла коса Орловача све до Улица
пужа. На северној страни постаје равница, која
се на подножју Луњеваче до Граба пружа. На ју-
жној страни Орловаче има само мала, чиста равница
на десној обали Улица. Он долази, као што смо
рекли, са источне стране Сајновца из неке узаве
дубине, и исто тако са западне стране, коју Сај-
новац и Малешовац сачињавају, долази велики по-
ток Лесковац, и тече северно близу подножја Граба.

Између Унца и Лесковаца и западне пруге Орловаче подиже се ниска, кратка, вага и одвојена коса, опкољена чистим и равним пењавиштем. Она се пружа са истога западног чина сахат, а са севера јужно само четврт сахата.

Долина Мокренога широка је до по сахата, и то добри по сахата, а постаје сгуштањем североисточнога обронака Јадовница, која се од провала на Грабу полако огио на Вишњици повлачи.

Најача ширина долине Дрвара је обично доња Унац, добар сахат. Њу сачињавају североисточни обронци Каменице; на северозападној страни је хуковита, а на јужноисточној више равна и чиста, и пружа се до два сахата од Вишњице до пута ка Дрвару.

Погледимо ли са врх Претаја северозападно у долину Унца, то изгледа Орловача, Граб и Зуб на Нисчањи као нивиса између гора.

Премо Унца код Дрвара има дрвен мост. Ту се повлачи између Унца и дрварских брегова до 100 корака широка ливада, коју увек вода прелије, над се год јаке кише, тако да се комуникација ја мало превине. На десној обали утиче у Унац мали поточић, који између Орловаче и Претаја извире, и подножјем последњег тече.

На левој је обали Лесковац већ споменуто.

Височина долази на тесне провале између Јадовника и Каменице, и тече даље до 100 корака у Унац.

Код Дрвара теку од обронака Каменице још неколико поточића, и на једном од њих баш преко од моста има воденица.

Сана живире у процесу између Црне Горе и Црњилице северно све до Приједора, а одавде западно, где за тим код Новог у Улу утиче.

Њен је горњи део до Кључа, колико сам гд са врх Кука догледати могао, источно Лисеним, Димитаром и Куком, а западно обронцима Срветице и Шипов ограничен.

Обронци су шупонити и врло стрми. Долина је неравна и различито обраста. А поглед је диван. Врху Велешева тече Сана са свим подножјем стрмог обронка Шипов, и тако савијајући све до Кључа одатле иде десном обалом између Нелешева и реке до 1500 воракаја широка прута, коју по сахатам ниже Велешева обронци окружавају, који истало по мало са свим на обалу долазе. За тим се сужава долина па 400 ворака и Сана сврће на један пут испод разнаа неваљшиног двора Кључ северно. Одавде тече као неком провалом читаво по сахата северно, и сврће на подножју косе Пламенице источно. Дале на северисточној страни Пламенице и на подножју високих и стрмих обронка источних брегова сврће северозападно, и одмах на тим северно. Колико сам могао видети са врх Кључа, и са других страна, а даље ми је све до више Приједора непознато.

На лепој и пространој низи Приједора познато је земљиште на описа гора. А овде ћу још само додати, да је прилично парче ниже Приједора на левој обали Сана високо и стрмо.

Од Приједора даље западно још је десна обала Сана подруг сахата отворено земљиште, а са тим

долази пивак, а из стеноватог обронак скоро се свим на обаду, и где реком јужнозападно све до запада од Чикоте, где на један пут западно долини, а река онег јужнозападно долини, и тек се кадгод мало по мало са западним крајем обронак састаје. И тако пресеца тај обронак шириравни обрасла равни.

Одавде су обронци све стрмији и виши, и иду тамо све до долине Уне. На левој обали више Броичана спуштају се бретови према Сани, а особито од Чикоте западно.

Но ту тече Сана сад подножјем јужних, не из-сезних од стрмих бретова, који су густом шумом обрасли све до читавог сахат више Новог, и тим остаје сва долина на десној обали. Долина је широка између 200 до 300 корака.

Три четврти сахата ниже Новог шири се долина мало по мало и постаје тако лева равнина, виљу Сана пресеца. Оца тече селерио близу Новог.

Код Приједора постаје на Сани лево потрмо, на коме је исто тако назван град. Сана је лева река. Код Кључа има преко ње мост, и не може се нигде у тој околици претавити.

Е да ли мост код Санскога места још постоји, и каква је - то не знам. У град Приједор води мост и с истока и са запада. Саном се зове Приједора и плови.

На десној обали утиче у Сану Гомоница. Ова извире два сахата западно од Добриње, и излази сахат јужнозападно од Брозовог Мајдана из узаве провале, а састаје се одмах западно с потоком

Стратинска. Северозападно кривуда до села исто тако названог, и сврће северозападно Мајданом. Одавде даље на скоро до њена уљана, не познајем је. Најпосле тече западно, и утиче по сахата више Приједора у Саву.

Колико су мени познати јужни обронци горе Коваре, то спада њена доља долина и њим Приједора

Преко Гомиовице у Бронзени Мајдан има дрвеног моста. Но ова се може и ту, као и пред њим изливом прегазити.

На десној обали утиче у Гомиовицу више потова, али ја их не могу изближе описати, и ако сам од Бронзеног Мајдана у Бану Луку три прешао.

Врло ретко и различно обраде земљиште није се могло прегледати, а мој пратилац Арнаути чини ми се, да није имао појма о природним депозитима и земљиштима, да би ми могао у том случају помоћи.

Од јужних обронка горе Коваре теку такођер неки потоци к Сави, међу њима и Коварац, који исто тако названим местом јужнозападно ка Гомиовици тече. Кад су јаче кише овда теку сиомекнутим провалама јужних избрјанца Коваре исто толико бујница. Ја сам их садашњаст набројао, и две се неварно има само преко две моста.

На левој обали утиче у Гомиовицу споменути поток Стратинска. Он извире у Береземици, и тече источно 200 до 400 корака широким долином у Гомиовицу.

Још један поток утиче у Саву, овај, што са

северне стране Приједора од села Черета долази. Он тече и самим селом, а дубок је тако, да се тешко може на коњу прећи.

Западно од Брезичана утиче такођер у Саву један поток, и ваља га у толико само споменути, што је доње земљиште мочарно, па с тога и мост има.

Далје западно од прилике на по путу од Приједора у Нови утиче у Саву, која је доста дубока и четири крата широка, велики поток, који опет на неке узаве долазе са севера долази. На пољу је врло рђав мост, и ако је већ толико нисак однео, кад год падне мало јача киша.

Међу рекама, које се у Саву уливају познајем само Црквицу. Она извири у просеку Шини и обрива Вратнице, и тече подножјем Шини код Кључа у Саву. То је поток и има код Кључа мост.

(1) Савци не могу говорити, јер ја нисам видео. Али међу тим држим, да ми ваља споменути ово, што о обриву Вратнице знам. Савица извире из североисточног подножја Црнога врха, и тече јужноисточним подножјем косе, која северноисточно од Црнога врха полази и све јужноисточно земљиште опушта. Она је за цело много краћа, но што се на картама показује.

Тако исто о Јаври могу само то казати, да сам је пред уљном на два сазата више Нозога видео, а нисам чуо, да споменути земљиште дубоко тече.

Друга мањи улив Уне је поток Клежица. Она извири на северној страни са свих ниске косе, која

Кнеж-поље од низе Приједора дели, тече с почетка северозападно, за тим северно на Кнеж-поље, и даље између северних брегова. Она утиче више Дубице.

И то су реке на северисточној страни главног размеће водене. Још вам пада оне споменути, које немају свога правог тока, нестајући у земљи.

По окоме реду, по коме смо и напред поступали, додате најпре оне у пределу Гласиначком

Како што већ у спису гора споменуемо, идо источном страном Романије низа према равници Гласинацима. Ту врхунда мали поточић од севернога обронка јушно, а усине у земљи. Нешто даље источно, а близу хана код Мошеје извире више извора, и сви су на ниће, и одмах мало ниже већ усинуу.

Даље и северисточно од поменутога хана и у равници Гласинаца извире из стена врло добар и јак извор, који као поток јужноисточно отиче, и с Ренетницом се спајаје. Она додате си северозападно као поток, и има близу споменутога извора мест, а за тим мало ниже усине.

Код Мачковине извире поток Лехота, тече до 800 корика широком додином, четврт сахата западно, а на тим сврће јужнозападно, и кривудајући узвином ишумовитом долином, додате источно од Кошутине у равницу, у којој се после 1500 корачаја свршава.

Поток Добриња, пет сахата јужнозападно од Бање Луке извире јужно од села исто тако назва-

нога, тече северно кроз то село и нестаје га мало
пуже у земљи. Поточић Плавај извире по сахата
источно од Добриње на западној страни севернога
обронка Луњеваца, тече источно подножјем истога
и нестаје га опет у земљи.

Речица Чађавица долази из Лисине код Подраж-
нице, тече северно високом исто тако названом
рпапицом, и нестаје опет на јужноисточном под-
ножју Кука.

На путу од Кључа у Бардар-Вакуп има преко
ње дрвен мост.

На јужноисточној страни равнице од Петровца
код Биховице тече један поток подножјем јаске
косе Црљавице северозападно, а усмисе такођер,
нишам само да ли више где, или код Петровца,
али видим да на западној страни Петровца нека сти-
јања вода има, која не долази ни са запада ни са
севера.

Река на јужно-западној страни главне равнице водене.

На јужнозападној страни главне равнице водене
има само једна река, што јадранскоме мору тече,
и то Неретва.

Н е р е т в а.

Ову сам реку видео само код Коњица, и че-
тири до пет сахата више и ниже Мостара. С тога
могу о њој само у толико говорити колико сам је
видео, јамчећи да је тако сам собом, а о даљем
по извештајима других. О горњем току дакле све
до Коњица могу само тако говорити, даље све до

авијације стране Норима, где се река указује, о томе ћу говорити по моме општем разматрању, јер и ако ми не допушташе густа магла са јужнога краја Зеца највећи део те просторије прегледати, ипак сам могао више врхова и гребена горских, што се изнад магле дигоше, на обема обалама видети.

О целој доњем току Неретве тако су извештаји замршени, да их висам могао ни употребити, али не свега се видело, да по њој баш тешко било десетом обалом пут оправити.

И тако даље почиње Неретва северо-северозападно, два добра сахата од Гацкога, близу северозападног провала Лебриника.

Даље северозападно одише се она два добра сахата од Невесиња. Најпосле тече поток Језеро, почињући од малог Језера, задрво кривудајући два добра сахата, у Неретву. Знам да се то криво не може баш математички узети, али опет ни диференцији од по сахата и нешто више не отежава посао, и није велика погрешка, кад узмемо, да ниваевних геометријских средстава не имадох.

Даље држим, да Неретва од почетка па до источних оброна Црњање северозападно, одавде крај источне стране Височице северно, и даље подвођем северноисточног оброна Врашца северозападно до Коњица тече. Одавде се повлачи јужнозападно, и нестаје брзо испред очају. А судећи по горама могла би још прилично тим правцем ићи, и онда западно поћи, великом и чистом долином.

Под слободном чистом долином не разумева се

овде равна долина, што ја ни видео нисам, него само горња долина, која је много већа од оне код Коњице, која је врло сужеца.

Презо од северних обронака Врапа сирће Неретва јужноисточно. За тим између северноисточних обронака Чабуче и јужнозападних Обрњана, и од Неретва западно извучене косе, јужноисточно. Тим правцем иде три добра сахата више Мостара на онога теспаца у долину. Овде тече широким стрмим обронима западних брегова јужнозападно, сирће три четврти сахата од Мостара у правим куту јужноисточно, тече тако проз споменути па рош, а после два сахата иде овим правцем. Напо-сле утиче код Буње у ову узаму долину, и сирће између немачких брда и Губавице јужно-јужно-источно.

Од Поднорич-хана, три сахата више Мостара пружа се левом обалом читав сахат, а три четврти сахата источно између Неретва и Витова лана рав-ница.

Ниже ње и пред савитком реке југоистоку, шири се долина на обема обалама у ширину добра по сахата. Она се пружа јужноисточно сужавајући се тако, да у сред вароши само један ред кућа на левој обали стоји.

Ниже вароши почиње описана равница.

Од Буње два сахата горе има на десној обали доста простора за лан и простран друм, али на левој обали стоје обронци, изузимајући мале и лепе равнице код манастира Житомишљана, са свим уз обалу.

Неретва је велика река, и колико је мени познато, не може се нигде прегазити, јер и на путу од Невесиња у Загорје, дакле близу извора н.с.нога, има већ уредан превоз.

Код Коњица је она преко 100 корака дубока, и ту има врло леп каменит мост. Хришћани тврде, да је он још у десетоме веку краљем Хваликиром подигнут, а Турци онег ириџоведију, да је то скромно дело Хисеџи аге, мудра Коњичког, који га је пре 186 година својим трошком сазнао. Он се родио у Благвију, два сахата од Мостара, и добије поред млости султана у Цариграду, и слично благо, постави мудрим Коњичким.

Други мост онег води преко Неретве у Мостар. То је веома дивно вештачко дело. На два ступца на обалама стаји лук и то тако слабо, да се човек мора дивити. Он је десет хвати дугачак, а висок је још више. Камене је с математичком тачношћу изрезано и једно с другим прикљачено. На оба краја стоје куле. Кажу, да је овај мост још од старих Римањана. Али међу њим су Турци натаисом једним себи присвојили ту част и славу.

Других мостова нема на Неретви. Али неколико сахата ниже Мостара корито јој је степовито и подземно, т. ј. већина воде тече испод камена, које је ова пролокала, тако да се на једином месту више Мостара кад вода опадне једним скоком може прећи, но доле за то овет она тече.

Она је брза. А да ли се више Метковића по њој плочи или плочити може, то не знам.

Од улива на десној обали споменуто сам Улог само по чувању.

Трешњеваца је састављени из различитих уалиа из Наше горе и Битовња. То је мало повећи поток, тече узавом долином и дубоким хоритом јужно-источно, а одмах ниже моста код Коњца утиче у Неретву.

Даље западно утичу у Неретву ише потоци, као Дубоки поток, Неретвица, Бајна Лучица, па онда опет један повећи поток — ја му не знам имене — источно близу Прозара, Прозорски поток и Рама. Те сам потоке видео или на горњем току њиховоме, као Дубоки поток и Бајну Лучицу, или баш на њиховоме извору и то све остале. Дакле толико могу само о њима говорити, али држим да не би изишло било и о њима говорити, што сам тгда чуо.

Дубоки поток тече тамо, где сам га прешао, јужно јужноисточно, узавом дубоким долином, коју стрми обронци сачињавају. На њему има мост. Извештаји кажу, и тако ће и бити, да у Зецу копре, и одмах малт пиже с Неретвицом се састаје. То потврђује и моје мишљење, јер Неретва и Мала Неретва, састављена је из потоца што на Зецу долазе. Неретвица тече источно, а састави се са Дубоким потоком, иде још добра четири сазата до Неретве.

Бајна Лучица извире у горама, које Зец с Радушом састављају. Она тече јужноисточно и савом баш онаком востом долином као Дубоки поток. Има

мост. Не називају у њој се она у Раму два сахата
пеше у њој Дубокога потока у Неретву.

Онај велики поток, што му ја не знам имена,
олива се у једној дољи између Узе и Провора,
коју брдо, што од Радуше јужно полази, сужава,
и која на један пут јужно полази. По земљишту
мислим, да се састаје са оним потоком, што кроз
Провор иде и Раму тече.

Пригорски поток извире сахат северозапад од
Провора источном страном између Радуше и Коло-
врита. Тече јужноисточно кроз Провор, где га
ниже у дубокој долини нестаје.

Раму извире у дубоком пројелу између Радуше
и Дашника и близу Кончића орава, тече јужно
подножјем Дашника, затим источно подножјем Ми-
гленце и одави јужноисточно између Маргонице
и Коловрита. Кажу да је једва осам сахата дугачка.
На доњој Рами има два моста, као што ми један
пријатељ мој пише. Дужина реке Раме неповијата
ни је, али мислим, да је најдуже од 8 ура. Она prima
у се речичу Бајцу Лучицу код горњег каменитог
моста, код села Горнице; уз коју идучи од великог
моста једну уру даско, а од утока у палику Не-
ретву около двије уре.

Друга је уток кога ја не познајем Дрежница.
Као што ми рекоше, она извире близу села исто-
тако названог, око четврти сахата северо-северо-ис-
точно од Рибитнога и тече источно узвином долином.
Она је мало већи поток, и њом возе у Неретву и
Мостар дрва. Да ли су опет онај мост изнад уто-
ком подигао, који се порушио, не знам.

Радобова извире сахат и четарг западно од Мо-
стара, на подножју западних брегова, тече источно-
јужноисточно и у Мостару цмжо моста улива се у
Неретву. Она има у Мостару два моста.

Лаштица извире добрих цотсахата северозападно
од Мостара, и тече узаном дубоком и стеновитом
пропадом доњегг Црпича. Тече нилом по сахата
ужбо-јужноисточно до Широког брега, иде узаном
и стеновитом пропадом, ниже који равницом јуж-
ноисточно тече, и језеро Мостарско благо сачи-
њава.

На јужноисточној страни језера продужује се
она као Јасеница и нестаје је напустило у земљи, а по-
казује се онај на подножју немичких брда близу
Буве, и састаје се с Неретвом.

Кад сам у потезу Јунија језеро видео, било је
сахат широко, а два дугачко. Величина његова
стоји до времена, како је кад. Дети је обично врло
малоно, а често се и са свим пресуши, те га јуди
обделанају Јоп ми јуди казипаху, да би се врло
лако могао вода отпустити и децу долину осуши-
ти. И то би била срећа по земљу. На Лаштици има
више Широког брега мост. На десној обали утиче у
Лаштицу бујница Угровача, која са северозападне
стране Ловца од јужне равнице Равитно почиње,
и јужно пропадом обронеа у нину Мамичко поље
пада, одакле онај источно тече и код манастира
Широког брега у Лаштицу утиче.

Пред уливом у Лаштицу има преко Угроваче др-
вени мост, ал је већ од неко доба пао.

Угровачом тече само онда вода, кад су јак

више, па онда још нарасте често тако, да се комуникација мора прекинути.

На левој обали утичу у Дриштицу два потока Црпешница и Жватић. Оба изверу источно у Црпешницу и теку јужноисточно. На путу од Мостара у Широки брег има прево Жватића мост. Црпешница се може прелазити.

Друге улазе Неретве на десној обали не познајем.

Улази Неретве на левој обали

Опаци сјада прво и прво поток Јенеро. Ја му не знам прво име, али и тако се зове, јер кадо језеро сачињава. Он мишље у споменутој долини између Ђориснице и Влаха, тече један сакат јужноисточно, и сврће на источној страни Влаха између њега и Височице јужно. За тим иде узаном долином, коју стрми обронци Динеле и Височице сачињавају, јужноисточно Жуном све до Неретве. Мала, лепо језеро стоји као четворокут, а долина је 700 до 800 корака широка. Ондах ниже језера има преко потока дрвени мост. Када је вода велика онда се вучу дрва потоком на Влахи у Неретву, а свом даље ниже Буње, и ту се тежу доспе од њих.

На северне пролазе Ђориснице тече велики поток најпре северноисточно, дубоким коритом, и утиче више Ђуња у Неретву. Преко њега има мост.

Код Подноруж хана иде јужнозападно корито бујнице. И ту има преко вод хана каменити мост. Један сакат даље ниже тече с истога такојер повећи поток.

Баве долази два и по саката источно-јужноис-

точно од Мостара испод једне пармање 60 хвата висине стене. На врху те стене стоје још и сада и дови невадашњег двора Благая. Вода долази из дубоке, широке и степовите пећине, кривуда јужнозападно и састаје се после подруг сахита код Буне са Неретвом, баш где се ова у долину спушта. Она је дубока, и код Буне има два каменита моста. А друга су два моста мало више горе пропала.

На десној обали утиче у Буну мали поток који на подножју Подвезажа извире, и источно-јужноисточно ниже Благая тече. На њему има мост.

На левој обали утиче у Буну бујица. Она се улива на северној страни Прешевца, тече између Губавице и Криваја код села Удбине левог обалом Буне, и северозападним дубоким коритом. Код је јави виша, онда се прелије један део обале Буне, и с тога остаје више места мочарних, па с тога се свагда рађају онуда грознице.

Преко тога потока на путу од Буне преко Краља у Столац има већ постар, каменити мост.

Брегава извире на јужнозападној страни ниског брега између Хргуда и Кубаше, јужнозападно од Трбесиња и тече врло узавиш и дубоким просеком, кога стране обронци споменутих гора сличњавају. Ниже Стоца ступајући у низу иде западно и тече тако правудајући и Неретви. Она ограничава јужно земљу Дубраву. Њено је дно до Стоца каменито и стеновито. Више Стоца пресецају стенови неки насипи корато људи.

У Стрелац води преко Брежаве два каменита

ности, но може се кад вода мало опадне и пре-
газати

Друге уливне Черетве не познајем, али мислим,
ради погрешности садашњих мапа, да ми вља ва-
пати, да Круша истина постоји, али да се не сас-
тавља са Брегавом, него много ниже у Брегаву
утиче.

И тако сам све казаво што ми је познато о
области Черетвиној, и сад имам још оне реке на-
вести, којих у понорима нестаје.

Водо, које се губе у земљу

Не знам да ли има који поток на Црногорском
Грахову. А о водама у Никшићу могу само казати
да Гропољска река из јужноме подножју Војника
извири и да западном страном Горњег поља под-
ножјем брегова тече. Она је поток и усвише погде
у земљи. Североисточно од Онагошта извири из мо-
чварна места један поток. Име му не знам, а утиче
у Жупу.

О језеру једном на равници Никшићској нисам
ништа чуо, по истина је, да је вођи део равнице
спрам Црногорскога Брочанина од јесени па до про-
лећа предивен. Ја кад сам почетком Септембра
туда пропутовао, били смо златна времена.

Од Креча тече северозападно мали поток, који
такођер на подножју јужне Понишке усвише.

У равници Гацкој главна је река Гачаница.
Она извири један сахат западно-северозападно од
Метовице (Метрија, Метвохија) из узвише провале
Понишке, тече кривудајући равницом, и нестаје је

на подножју Рабе у земљи. А одмах по њеном из-
ливу на провале утиче у њу поток Деленица, који
према Раштетници јужноисточно иде. Близу њеног
улива меље нека воденица. На више места обала
јој је мочарна.

Мошчица долази по друг сахата источно-јужно-
источно од Метопије из неког теспаца у Попљиви
код Чевгића оцака у равницу, и тече западно у Ра-
чанцу. И преко ње има неки дрвени ошчи мост.

Даље јужно од Мошчице тече у равницу још
један поток северноисточно и полази источно у неку
пећину на подножју Попљиве. На њојску пенуше
мивире лепи и добра вода, ту се види још и траг
некадашње удапе подспнице.

Требњаншница долази непосредно код Требњан
са истока из врло узаве и дубоке стеновите горске
долине, сврће на источној страни села и града на
2000 корака јужно, за тим опет јавијашно и после
једног сахата долази до подножја обронка Кал-
чања, и колико сам год догледали могли, тече под-
ножјем обронка. Она тече и испод земље, а буди-
теже, да се опет као ђубав показује, и да тече,
као што је већ полнато у јавност. Она је код Тре-
бнија дубока и испуњава градске шанцере. Јужно-
западно на путу од Дубровника може се, кад кда не
варајете без по нике прегалити. А кад је кишло,
она прелије из више страна и онда постаје у Попо-
вим пољу право језеро. Колико је жели познато нем
на Требњаншници нигде моста.

Долина Требњаншнице већ је доста вишана, а
баш и не знам више о њој. На подножју Калчања

поред пута и добар сахат више Требиња отиче она у повор, па којем онет једна воденица стоји.

На равници Љубињу услише бурица Ђуковића. Као што смо већ споменули, она настаје у про-
цепу Кубице и Градине и тече северном страном
града, где је себи парово и дубоко корито продрла,
источно у равницу. Често прави велике штете.

Равницом Невесиња тече поток из провале Под-
полежа споменутих местом и северном страном ис-
точно. Најпосле сврће јужно-источно и нестаје га у
земљи. Име сам заборавио.

Осим тога потока губи се у земљи у јужном делу
равнице још један поток, Колечка река. Она извире
близу села, од кога је и име своје узела, и доливи
са североистога по равне долине три добри сахата
северозападно од Метоја код селца Фрунице. Ниже
селца спушта се у споменути долину и тече њом
северозападно кривудавућа, све до Задона, где се-
верно доливи и најпосле је нестаје. По казивању
других тече она још читав сахат северно, губи се
у земљи и обилазећи испод земље северни врх За-
ломског брда, доливи на подножју споменутих бр-
дина и на крају равнице северо-северозападно од
Задона.

Одавде тече с почетка јужно, и даље јужноза-
падно узаним, дубоким и стеновитим коритом све
до Попора. Дно јој је шљунковито и стеновито.
Лети има мало воде, јербо се не види, како испод
камена тече. Дале је већ дубља и на путу од За-
дона у Љубовићу има преко стари каменити, али
већ трошан мост. У јесен тако нарасте Колечка

река, да се путем од Невескиња у Садко не може
ићи. У Кољечку реку улива се ниже Којнице југо-
источно један поток. Близу два сахата североза-
падно од Метоја подиже се између Поњиве и Бје-
ласице ниско, равно земљиште, на кога два потока
извру, Ладеница, која јужноисточно и Рашетица
(Рашатлица ?) која северозападно иде.

Она тече нешто мало низом, спушта се за тим
у узану долину, која такођер кривуда и наизма-
јуће нешто доде код Врпоља, једнака је са свим
са долином Кољечке реке. Код Врпоља има на обема
обалама Рашетнице равних мочарних збоља. Мало
више има мост.

Равницом Рашетне тече поточић са свим под-
ножјем Коњскога, и нестаје га код села Ракитног у
врпљу.

На равници Дувну главна је река Шујица. Она
извире на јужном подножју Малозана, тече јужно-
источно са свим узаним коритом и излази код Ми-
кроноге у равницу Дувно. За тим тече још јужно-
источно, а на сред равнице савија јужно и код
села Ковачи северозападно. Најпосле је нестаје на
подножју обрнка у дубокој пећини.

Преко Шујице има јужноисточно од Жунања
нов каменит мост. Близу њега је обала мествице
мочарна. Други је мост близу села Шујице.

Међу уљавима Шујице на десној обали теку
два потока од источних обрнка Тушнице исто-
чно, и овет трећи један. Нождрац, што источно
од Стипанића на јужном обрнку Тушнице из-
вире. Он тече јужно и састаје се са Шујцом.

На левој је обали Миљачка. Она извире према Студеноме прелу на северној страни споменуте косе, тече северно, и покрај Сеонице још нешто маљо, па там сврће западно и Шујици. На њој нема моста. У Миљачку утиче Студена. Она извире сахат источно од Сеонице на узане долине између Јарма и Црвенице са југа, тече јужним подножјем Либа западно, и код Сеонице у Миљачку.

Студено врло тече јужно степовитом провалом и долази између Навратака и Кулинице код Вињане у низину; ту сврће западно, и губи се негде ниже Цантића моста у земљи.

Западно од Посушја и на јужноисточној страни обронака Навратака постаје свако кише јак бујица Речина, која низом западно у Студено прело утиче.

На високој равници Куреској теку, као што смо већ споменули два потока, Милаћ и Мртвица.

Првога постаје још на равници на подножју Малопана, а тврде да се као Шујица овет показује. Мртвица се губи на подножју Курџаје и истиче у Лијевну опет као Бистрица.

Равницом Лијевна теку више потоци, који се састају и у великој баруштини постају. Најглавнија је Бистрица. Она извире на западној страни грда на стени, тече јужнозападно до 1600 корака, сврће у равници западно, и иде тако још један сахат до мочари.

Јужноисточно и близу Лијевна утиче у Бистрицу речица Жабљак. Она извире из стене јужно и добра по сахату од Лијевна код села исто тако на-

ованог и идући северозападно састаје се са Вистридом. Преко ње има каменити мост.

На десној обали утиче у Жабљак поток Беговача, која један сахат источно од Лајевца у ниском земљишту извире и западно тече.

Даље западно долази из равнице са југоисточна речица Студба и утиче западно од мањег сеоца Губера у Вистрицу.

Преко Вистрице ниже извора има дрвен, а горе каменити мост, затим преко Жабљака и Студбе на путу у Пролог — Бијели-бријег — каменити мост. Онај преко Студбе врло је опан.

Лети кад је суша могу се више буре преганити. А од јесени до пролећа потопљен је већи део равнице. Вира заузима већи део равнице и протеже се онадно прилично преко Пролога. Она тече испод земље, а каже се, да се 100 кирава ниже Цетина моста код хана на путу од Биједи-бријега у Сиб, омет указује и с Цетином састаје.

Равницом Грахова тече од Ресавица јужно-источно један поток, и сиршава се у некој мочари.

У равници Гламоч има два потока, који се такођер у понорима свршавају. Један иде проценом северозападном страним зуба, на коме Гламоч лежи. У равници тече северно и сачињава нвиећу села Ковачице и Халенића узани поток.

Јужноисточно од Гламоча извире на јужноисточној страни споменути неваљашта поток, који равницом кривуда и расте по мало и најпосле на јужноисточноме крају равнице три језера сачињава.

И с тим сам и у Херцеговини све воде изређао, у колико су менп познате. —

У Босни има небројени извори. Од свакога обрнка пуца по један поточић, те вјаре и онако хрђаве цутове, да се кон с великом муком из блата извлачи, и не навикнута путника оној сповадие.

У Херцеговини има више околина, где нема воде, и где људи на далеко радње морају ићи. То ћу у опису других којих путова споменути, као и све познате изворе. —



Приметба : Овај састав написао је један струтни Србин, који је кроз дуге време путовао по Босни и до Херцеговини, и сам својим те тако овој његов подробни а са свим поуздани опис тих земља у погледу географског и топографског, може добро послужити па то, да се исправе неке неке садашњих карата речених погрешка. У надутој својој Гласници продужиће се овај чланак, и овом опису гора, брда, долина, убова и равница, река и потоци, следиће опис друмова и путова, извори и важнија места.

Секретар друштва:

Др. Шафарик.